

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Донецький національний університет
економіки і торгівлі
ім. М.І. Туган-Барановського

Кафедра іноземної філології та перекладу

А. С. Бугрій

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
З ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ**

ЛАТИНСЬКА МОВА

Кривий Ріг
2018

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Донецький національний університет
економіки і торгівлі
ім. М.І. Туган-Барановського

Кафедра іноземної філології та перекладу

А. С. Бугрій

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
З ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ**

ЛАТИНСЬКА МОВА
Ступінь: бакалавр

Затверджено на засіданні
кафедри іноземної філології та
перекладу
Протокол № 6
від “8” листопада 2018 р.

Схвалено навчально-
методичною радою ДонНУЕТ
Протокол № 2
від “29” листопада 2018 р.

Кривий Ріг
2018

УДК 811.111'276.6:33 (075.8)

ББК 81.2 Англ-923

Б 76

Рецензенти:

Луценко Л. О, кандидат філологічних наук, доцент
Ревуцька С. К., кандидат філологічних наук, доцент

Бугрій, А. С.

Б 76 Методичні рекомендації з вивчення дисципліни «Латинська мова», ступінь бакалавр / М-во освіти і науки України, Донець. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, каф. іноземної філології та перекладу; А.С.Бугрій. – Кривий Ріг : [ДонНУЕТ], 2018. – 110 с.

Запропонована методична розробка сприятиме розвитку лексичних та граматичних навичок студентів. Робота містить вправи за темами, які передбачені навчальною програмою.

Зміст посібника викликає зацікавленість, пов'язану з актуальністю розроблених тем. Завдання складені на основі сучасних вимог з урахуванням розвитку комунікативної компетенції.

Посібник відповідає сучасним методичним вимогам до навчальної літератури.

ББК 81.2 Англ-923

© Бугрій А.С., 2018

© Донецький національний
університет економіки і торгівлі
ім. М. Туган-Барановського,
2018

ЗМІСТ

7

ПЕРЕДМОВА

**ЧАСТИНА 1. ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ 8
ДИСЦИПЛІНИ**

ЧАСТИНА 2. ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ 16

LECTIO I (PRIMA) 17

Alphabetum Latinum (латинський алфавіт).

Правила читання та наголосу.

LECTIO II (SECUNDA) 21

Nomen substantivum (іменник).

Граматичні категорії іменника.

Поділ іменників на відміни. I та II відміни іменників.

LECTIO III (TERTIA) 25

Nomen adiectivum (прикметник).

Pronomen (займенник).

Граматичні категорії прикметника.

Прикметники I-II відміни.

Займенники особові, зворотний, присвійні.

LECTIO V (QUINTA) 27

Verbum (дієслово).

Praesens indicativi active et passivi

(теперішній час дійсного способу активного і пасивного станів).

LECTIO VI (SEXTA) 34

Verbum (дієслово).

Imperfectum et futurum I indicativi activi et passivi (минулий та майбутній часи недоконаного виду дійсного способу активного і пасивного станів).

LECTIO VII (SEPTIMA) 37

Nomen substantivum (іменник).

III відміна іменників.

LECTIO VIII (OCTAVA) 41

Nomen adiectivum (прикметник).

Прикметники III відміни.

LECTIO IX (NONA)	43
Nomen substantivum.	
IV і V відміни іменників.	
Незмінні частини мови.	
LECTIO X-XI(DECIMA-UNDECIMA)	47
Verbum (дієслово).	
Часи системи perfectum (активний стан):	
Perfectum, plusquamperfectum, futurum II indicativi activi.	
LECTIO XII (DUODECIMA)	47
Verbum (дієслово)	
Часи системи perfectum (пасивний стан):	
perfectum, plusquamperfectum, futurum II indicativi passivi	
LECTIO XIII-XIV	49
(TERTIA DECIMA- QUARTA DECIMA)	
Verba deponentia et semideponentia	
(відкладні та напіввідкладні дієслова)	
Verba anomala (неправильні дієслова)	
LECTIO XV (QUINTA DECIMA)	56
Pronomina (займенники).	
LECTIO XVI (SEXTA DECIMA)	59
Nomen adiectivum (прикметник)	
Gradus comparationis adiectivorum	
(ступені порівняння прикметників)	
LECTIO XVII (SEPTIMA DECIMA)	62
Nomen numerale (числівник)	
LECTIO XVIII (DUODEVICESIMA)	66
Verbum (дієслово).	
Неособові (іменні) форми дієслова: infinitivi, participia, gerundium et gerundivum.	
LECTIO XIX -XX	69
(UNDEVICESIMA - VICESIMA)	
Особливості латинського синтаксису:	
coniugatio periphrastica activa et coniugatio periphrastica passiva. Ablativus absolutus.	

ЧАСТИНА 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ОРГАНІЗАЦІЇ 73

САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ	
Граматичні вправи для перекладу.	73
Тексти для читання та перекладу	102
APPENDIX	106
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	108

ПЕРЕДМОВА

Дисципліна «Латинська мова» складається з двох частин, що складають теоретичний фундамент усіх інших мовознавчих дисциплін, оскільки ознайомлює з основами теорії мови, розвиває вміння осмислено підходити до мовних явищ і дає лінгвістичні поняття, необхідні для вивчення будь-якої лінгвістичної дисципліни філолога-перекладача.

Ознайомлення з основами латинської граматики, з лексикою латинської мови сприяє більш легкому засвоєнню нових європейських мов та поглиблює розуміння рідної мови, тому що латинська мова зіграла значну роль у формуванні граматичної та лексичної структури європейських мов. Латинська мова й сьогодні не втратила свого значення в утворенні наукової термінології. Знання латинської мови необхідні філологові при вивчені античної і середньовічної літератури, різних аспектів мовознавства, літературознавства тощо.

Метою викладання навчальної дисципліни є ознайомлення з елементарними основами граматики латинської мови, розширення лінгвістичного кругозору студентів, надання базових відомостей з історії та культури античного світу.

Вивчення латинської мови здійснюється по усім аспектам вивчення іноземної мови: оволодіння фонетикою, орфографією, граматикою, лексикою; засвоєння техніки читання, вивчення латинських крилатих фраз і висловів. Система завдань передбачає активізацію самостійної перекладацької діяльності студента, чому сприяють завдання для самостійної роботи та тексти для перекладу.

Зміст методичних вказівок і їхня структура підпорядковані одній меті – допомогти студентам-філологам вищих навчальних закладів опанувати найважливішими теоретичними знаннями з латинської мови, набути навичок читання, оволодіти термінологією, спрямований на формування всебічно освіченого фахівця - філолога з метою ефективного функціонування у культурному розмаїтті навчального та професійного середовища.

Методичні рекомендації складаються з двадцяти тем, передбачених робочою навчальною програмою з дисципліни. Кожен розділ містить вправи, виконання яких сприяє розвитку предметної компетеності студентів першого рівня вивчення іноземної мови.

РОЗДІЛ I
ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

1. Опис дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисципліни	
	дenna форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Вибіркова	
Загальна кількість годин – 120	Семестр	
	1	1
	Лекції	
	Практичні, семінарські	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2,7	40 год.	14 год
самостійної роботи студента – 5,3	Лабораторні	
	Самостійна робота	
	80 год.	106 год.
	Вид контролю: Залік	

2. Мета та завдання дисципліни

Мета: надання базових знань з граматики латинської мови, розвиток наукового підходу до сучасних мов, розширення лінгвістичного і культурологічного кругозору студентів, розуміння лінгвістичних і літературознавчих термінів, міжнародної наукової та політичної термінології, надання базових відомостей з історії та культури античного світу. Загальнолінгвістичне та загальнокультурне значення латинської мови робить її вивчення органічним елементом філологічної освіти.

Завдання курсу:

- ознайомити з системою латинської мови;
- надати студентам теоретичні знання з фонетики, морфології, синтаксису латинської мови;
- навчити студентів читати, перекладати латинські тексти за допомогою словника, визначати граматичні форми в контексті та поза контекстом, виконувати граматичний аналіз речень, віднаходити відповідники граматичних конструкцій при перекладі;
- розвивати навички самостійної роботи з довідковою літературою, а саме зі словниками, граматичними довідниками, збірками латинських афоризмів;
- надати теоретичні знання з фонетики, морфології, синтаксису латинської мови;
- навчити читати, перекладати латинські тексти за допомогою словника,
- визначати граматичні форми в контексті та поза контекстом,
- виконувати граматичний аналіз речень;

- віднаходити відповідні граматичні конструкції при перекладі;
- розвити навички самостійної роботи з довідковою літературою, а саме зі словниками, граматичними довідниками, збірками латинських афоризмів;
- реалізувати загальнокультурне й естетичне виховання.

3. Структура дисципліни

Назви змістових модулів і тем	1	Кількість годин									
		денна форма					заочна форма				
		усього	у тому числі				усього	у тому числі			
			л	п	лаб	срс		л	п	лаб	срс
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Загальнозмістовий модуль 1: Фонетика та морфологія											
Тема 1. З історії розвитку латинської мови. Фонетика та графіка..	30		10		20	30		4		26	
Тема 2. Система імен латинської мови.	40		14		26	40		4		36	
Разом за змістовим модулем 1.	70		24		46	70		8		62	
Загальнозмістовий модуль 2: Морфологія та синтаксис											
Тема 3. Дієслово. Часи системи інфекта.	35		12		23	35		4		31	
Тема 4. Синтаксис простого речення.	15		4		11	15		2		13	
Разом за змістовим модулем 2.	50		16		34	50		6		44	
Усього годин	120		40		80	120		14		106	

4. Теми семінарських/практичних/лабораторних занять

№ з/п	Вид і тема заняття	Кількість годин
1	Практичне заняття Латинський алфавіт. Правила читання та наголосу	2
2	Практичне заняття Іменник. Граматичні категорії іменника. Поділ іменників на відміни. I та II відміни іменників.	4
3	Практичне заняття Іменник. III відміна іменників.	2
4	Практичне заняття IV і V відміни іменників. Незмінні частини мови.	2
5	Практичне заняття Прикметник. Займенник. Граматичні категорії прикметника. Прикметники I-II відміни. Займенники особові, зворотний, присвійні.	4
6	Практичне заняття Прикметник. Ступені порівняння прикметників.	4

7	Практичне заняття Прикметник. Прикметники III відміни.	2
8	Практичне заняття Займенники.	2
9	Практичне заняття Числівник.	2
10	Практичне заняття Дієслово. Теперішній час дійсного способу активного і пасивного станів.	2
11	Практичне заняття Дієслово. Минулий та майбутній часи недоконаного виду дійсного способу активного і пасивного станів.	4
12	Практичне заняття Дієслово. Часи системи perfectum (активний стан).	2
13	Практичне заняття Часи системи perfectum (пасивний стан)	2
14	Практичне заняття Відкладні та напіввідкладні дієслова. Неправильні дієслова.	2
15	Практичне заняття Неособові (іменні) форми дієслова.	2
16	Практичне заняття Особливості латинського синтаксису.	2
Всього		40

5. Індивідуальні завдання

- Переклад додаткових текстів.
- Вивчення крилатих висловів, студентського гімну (Gaudeāmus), зразків античної латинської поезії.

6. Обсяги, зміст та засоби діагностики самостійної роботи

Тема	Кількість годин сам.роботи	Зміст самостійної роботи	Зміст діагностики
Модуль 1			
Змістовий модуль 1: Фонетика та морфологія			
Тема 1. З історії розвитку латинської мови. Фонетика та графіка..	20	1. Виконання завдань та вправ Lextio 1, 2, 4, 6. 2. Вивчення лексичних одиниць та граматичних правил, передбачених темою. 3. Робота зі словниками, граматичними довідниками, інтернет-ресурсами. 4. Читання та переклад текстів.	1. Фронтальне та індивідуальне опитування. 2. Виконання поточних тестових завдань. 3. Написання словникового диктанту.
Тема 2. Система імен латинської	26	1. Виконання завдань та вправ Lextio 2, 3, 8, 15, 16.	1. Фронтальне та індивідуальне

МОВИ.		2. Вивчення лексичних одиниць та граматичних правил, передбачених темою. 3. Робота зі словниками, граматичними довідниками, інтернет-ресурсами. 4. Читання та переклад текстів. 5. Виконання індивідуального завдання.	опитування. 2. Виконання поточних тестових завдань. 3. Аналіз тексту.
Разом за змістовим модулем 1.	46		

Змістовий модуль 2: Морфологія та синтаксис

Тема 3. Дієслово. Часи системи інфекта.	23	1. Виконання завдань та вправ Lextio 5, 6, 10, 11, 12, 13, 14. 2. Вивчення лексичних одиниць та граматичних правил, передбачених темою. 3. Робота зі словниками, граматичними довідниками, інтернет-ресурсами. 4. Читання та переклад текстів.	1. Фронтальне та індивідуальне опитування. 2. Виконання поточних тестових завдань. 3. Написання словникового диктанту.
Тема 4. Синтаксис простого речення.	11	1. Виконання завдань та вправ Lextio 15, 16, 18, 19, 20. 2. Вивчення лексичних одиниць та граматичних правил, передбачених темою. 3. Робота зі словниками, граматичними довідниками, інтернет-ресурсами. 4. Читання та переклад текстів. 5. Виконання індивідуального завдання.	1. Фронтальне та індивідуальне опитування. 2. Виконання поточних тестових завдань. 3. Аналіз тексту.
Разом за змістовим модулем 2.	34		
Усього годин	80		

7. Форми навчання

Практичні заняття, робота в групах, самостійна робота, індивідуальна робота.

8. Методи оцінювання

Залік.

9. Розподіл балів, які отримують студенти

Відповідно до системи оцінювання знань студентів ДонНУЕТ, рівень сформованності компетентностей студента оцінюються у випадку проведення заліку за результатами змістових модулів (100 балів).

Оцінювання протягом семестру

№ теми практичного заняття	Вид роботи/бали					
	Тестові завдання	Ситуаційні завдання	Виконання практичних завдань теми	Індивідуальне завдання	ПМК	Сума балів
Змістовий модуль 1						
Тема 1	1		2			
Тема 2	1	1	2			
Тема 3	1		2			
Тема 4	1		2			
Тема 5	1	1	4			
Тема 6	1	1	4			
Тема 7	1		2			
Тема 8	1	1	2			
Тема 9	1		2	5		
Разом змістовий модуль 1	9	4	22	5	10	50
Змістовий модуль 2						
Тема 10	1		3			
Тема 11	1	2	4			
Тема 12	1	1	3			
Тема 13	1		3			
Тема 14	1	1	3			
Тема 15	1	2	3			
Тема 16	1		3	5		
Разом змістовий модуль 2	7	6	22	5	10	50
Разом						100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка		
100-балльна шкала	Шкала ECTS	Національна шкала
90-100	A	5, «відмінно»
80-89	B	4, «добре»
75-79	C	
70-74	D	3, «задовільно»
60-69	E	
35-59	FX	2, «незадовільно»
0-34	F	

10. Методичне забезпечення

1. Методичні рекомендації з вивчення дисципліни.
2. Тестові завдання для перевірки знань студентів.
3. Перелік тем індивідуальних завдань і рефератів.
4. Навчальна і наукова література.

11. Рекомендована література

Основна

1. Бабичев Н. Т., Боровский Я. М. Словарь латинских крылатых слов. - Москва: Русский язык, 2003. - 960 с.
2. Бучко Г.Є., Галаса О.І. Латинська мова: посібник для студентів гуманітарних спеціальностей. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 160 с.
3. Винничук Лидия. Латинский язык. Самоучитель для студентов гуманитарных факультетов университетов и педагогических вузов. – Москва : Высшая школа, 1980. – 325 с.
4. Гончарова Н.А. Латинский язык. – М., 1999.
5. Гончарова Н.А., Щербакова И. М. Из античной мудрости. – Мн., 1995.
6. Дворецкий И.Х. Латинско – русский словарь. – Москва: Русский язык. 1976. – 1096 с.
7. Жовківський А.М.та ін. Мудрість народна – мудрість міжнародна. Прислів'я, приказки, крилаті вислови та мовні звороти девятоюма мовами. – Чернівці: Рута, 2004. – 256 с.
8. Кобилянский Юліян. Латинсько-український словник. – Київ, 1998. – 710 с.
9. Козаржевский А. Ч. Учебник латинского языка. - М., Изд-во Моск. Унта, 1981. – 312 с.
10. Латинский язык: Учеб. для пед. ин-тов по спец. "Иностранный язык" /В.Н. Ярхо, Н.Л. Кацман и др.: под ред. В. Н. Ярхо, В. И. Лободы. - 7-е изд., стер. - Москва: Высшая школа. 2005. - 384 с.
11. Литвинов В.Д., Скорина Л.П. Латинська мова. Підручник для вузів. – К.: Вища школа, 1990. -247 с.
12. Маслюк В.П., Оленич Р.М. Латинська мова. – Львів : Вища школа, 1975. -215 с.
13. Морошану Л. І., Нікітіна І. В. Практичний курс латинської мови: Методичний посібник для спеціальності 6.030500 «Переклад» (в соавт. с Нікітіною І.В.) – Одеса, МГУ, 2012. - 56 с.
14. Морошану Л.І., Нікітіна І.В. Таблицы спряжения глаголов в латинском языке: Методическое пособие для студентов Международного гуманитарного университета. – Одесса, МГУ, 2013. – 36 с.
15. Петрова Г.В. Латинсько-український словотвірний словник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010.
16. Петрученко О. Латинско-русский словарь. – М., 1994.
17. Покровская З. А., Кацман Н. Л. Латинский язык: Учебник для вузов (упражнения, тексты с методическими рекомендациями по их анализу и переводу). - М.: Высшая школа, 1987. – 368 с.
18. Ревак Н. Г., Сулим В.Т. Латинська мова. - Львів: ЛПУ ім. Івана Франка, 2002 - 240 с.
19. Розенталь И. С., Соколов В.С. Учебник латинского языка: для

- юридических вузов и факультетов. - М.: НОРМА, 2000. – 319 с.

20. Скорина Л.П., Чуракова Л.П. Латинська мова для студентів-юристів. – Київ: Вища школа, 1995. – 255 с.

21. Тананушко К.А. Lingua Latina: Учебник латинского языка. - Минск: Харвест, 2012. - 385 с.

22. Тарасова А. М. Словарь латинских юридических фраз и терминов. Одесса: Юридическая литература, 2003. – 42 с.

23. Тарасова Г. М. Навчальний посібник з латинської мови для студентів юридичних інститутів та факультетів ОНІОА (Практ. курс). – Одеса: Юридична література, 2004. – 96 с.

24. Яковенко Н. М., Трипуз В. М. Латинська мова. - Київ: Вища школа, 1993. – 359 с.

Інформаційні ресурси

1. Зарембо О. С. Латинский язык: учебно-метод. пос. для иностранных студентов вузов, обучающихся по специальности «Русская филология» / О. С. Зарембо, О. Г. Прокопчук ; под ред. Г. И. Шевченко. - Минск : БГУ, 2011. - 170 с. - режим доступа:<http://prepod.nspu.ru/mod/resource/view.php?id=33605>

2. Риторика для Геренния. – Режим доступа:
https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%B4%D0%BB%D1%8F_%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B0%D8%8F%D1%8F

14. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B2%D0%B0%D5%D0%BD%D0%BD%D0%B0%D8%8F%D1%8F>

РОЗДІЛ II
ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

LECTIO I (PRIMA)

Alphabētum Latinum (латинський алфавіт)

План:

- Латинська абетка та її походження. Голосні букви та ѹ.
- Дифтонги і диграфи.
- Поєднання букви Ѵ з голосними а, е, о, у.
- Приголосні букви.
- Сполучення приголосних з голосними.
- Сполучення приголосних.
- Наголос.
- Поділ на склади. Відкриті та закриті склади.
- Граматична будова латинської мови.

1) Алфавіт

Алфавіт римляни запозичили у греків із південної Італії за посередництвом етрусків. У класичну епоху (І ст. до н. е.) латинський алфавіт складався з 24 літер: [3]

Буква	Назва	Буква	Назва	Буква	Назва	Буква	Назва
A a	а	G g	ге	N n	ен	T t	те
B b	бе	H h	га	O o	о	U u	у
C c	це	I i	і	P p	пе	V v	ве
D d	де	K k	ка	Q q	ку	X x	ікс
E e	е	L l	ель	R r	ер	Y y	іpsilonон
F f	еф	M m	ем	S s	ес	Z z	зета

Голосні звуки (vocales) а, е, о, у вимовляються як українській [а, е, о, у]. Буква і позначає голосний звук [i], але на початку складу перед голосним вимовляється як приголосний [й]: пор. I-ta-li-a, ia-nu-a, Iu-li-a. Буква у вживається у словах грецького походження: вимовляється як укр. [i]: lyra, pyramis.

Дифтонги (двозвуки, які утворюють один склад):

au вимовляється як українське [ay] чи [ав]: aurum, Augustus;

eu вимовляється як [ey] чи [ев]: Europa, neutrum.

Диграфи (діві букви, які передають один звук):

ae позначає голосний [e]: ae-га;

oe позначає довгий закритий голосний [e]: poena.

Якіщо у буквосполученнях **ae** та **oe** голосні належать до різних складів, то вимовляються як два звуки. У такому випадку над буквою е ставиться риска або дві крапки: a-ëр, po-ë-ta.

Букви та буквосполучення, що передають голосні звуки [3]:

	Приклади для читання
a	alea, amo, annus, argumentum, avis
e	ego, Ennius, epistula, error, erudio
i	ibi, imperium, insula, inter, Italia
o	ianua, ius, iniuria, iudicium, Troia
u	oculus, optimus, orator, ornamentum
у	ubi, umbra, unus, urbs, utilis
ae	lyra, Lydia
oe	aera, aeum, Graecia, ale aër
poena, proelium, ale poëta, poëma	
Дифтонг	
au	aurum, Augustus
eu	Europa, neutrum

Голосні звуки за природою є довгими (а, ё, і, ő, ū, ae, oe) або короткими (ă, ē, ĩ, Õ, Ÿ). Крім того, на часокількість голосного звука впливає його положення у слові:

- а) голосний перед голосним є коротким;
 - б) голосний перед двома приголосними є довгим.
- Відповідно довгими або короткими є склади у слові.

Приголосні звуки (consonantes) латинської мови вимовляються майже так, як відповідні приголосні в українській мові. У вимові окремих звуків є такі особливості:

а) **с** у латинській мові класичного періоду в усіх позиціях вимовляється як укр. [к]. Але уже з IV-V ст.н.е. цей звук перед голосними звуками [e] та [i] зазнав палаталізації і став вимовлятися як укр. [ц]. Така практика різного читання букви **с** закріпилась згодом у багатьох мовах. Отже, букву **с** читаємо як укр. [ц] перед звуками [e] та [i], які на письмі передаються буквами **е**, **і**, **у** та буквосполученнями **ae** і **oe**: Cicero, Caesar, cytus, coepi. В усіх інших випадках, тобто перед голосними **а**, **о**, **и**, перед усіма приголосними та в кінці слова **с** вимовляється як укр. [к]: caput, corona, pecunia, pactulac;

б) **h** у латинській мові не є приголосним звуком, а придихом до голосного, вимовляється приблизно так, як укр. [г]: historia, honor;

g вимовляється як укр. [г]: genus, gloria;

в) **L** вимовляється як західноєвропейське [l]: labor, locus, luna;

г) **s** вимовляється, як укр. [с]: sensus, signum, spes, але у середині слова між голосними, а також між голосним і приголосними **m** або **n**, **s** вимовляється як укр. [з]: rosa, censor;

д) буква **x** позначає два звуки: [кс] або [кз]: lux; exercitus;

е) **z** вживається в словах грецького походження і вимовляється як [з]: zona;

ε) буква **q** вживається тільки у сполученні з **u** перед голосними, таке буквосполучення вимовляється як [kv]: aqua, quis, antiquus.

Буквосполучення:

ch вимовляється як укр. [χ]: charta, schola;

ph вимовляється як укр. [φ]: philisophus;

rh вимовляється як [ρ]: rhetor;

th вимовляється як [т]: theatrum;

ti у класичній латині вимовлялось, як [tī], але у IV-V ст. н.е. перед голосним стало вимовлятись як [cī]: sententia, lectio, проте якщо перед сполученням **ti** стоять приголосні **s, t, x**, то **ti** вимовляється як [tī]: ostium, Attius;

ngu та **su**, які з наступним голосним утворюють один склад, вимовляються як [нгв] або [sv]: lin-gua, sua-vis.

Букви та буквосполучення, що передають приголосні звуки [8]

b	barba, bonus, brevis	q	aqua, antiquus, quis
c	causa, credo, lac Cicero, Caesar, civis	r	rarus, regnum, ruina
d	deus, domus, durus	s	sapiens, scriptor, signum
f	fabula, forum, fructus	t	Asia, miser, rosa, tabula, tempus, tres
g	gaudeo, gens, gradus	v	veto, via, victoria
h	habeo, historia, homo	x	Xerxes, lex, iudex, rex
k	Kalendae	z	Zona
l	labor, lego, littera	ch	charta, schola
m	mater, memoria,	ph	philosophia
n	natura, niger, numerus	rh	Rhenus, rhetor
p	pater, persona, populus	th	cathedra, mythus

2) Наголос [10]

1. Наголос в латинській мові ніколи не стоїть на останньому складі.

2. У двоскладових словах наголос завжди стоїть на початковому складі.

3. У багатоскладових словах наголос пов'язаний з часокількістю передостаннього складу. Часокількість складу визначається довготою або короткістю голосного звука, що творить склад. Кожен голосний латинської мови за своєю природою є довгим або коротким. Довгими завжди є дифтонги та диграфи. Але на часокількість голосного впливає також його положення у слові. За своїм положенням голосний є довгим перед двома приголосними і коротким **перед іншим голосним**, незважаючи на свою природу. В інших випадках, тобто перед одним приголосним, **природна часокількість голосного** позначається знаками довготи (ріска над буквою) або короткості (**дужка над буквою**). У зв'язку з цим правило на говошування формулюється так: **У багатоскладових словах наголос ставиться на передостанній склад, якщо він довгий, а якщо передостанній склад короткий, то наголос ставиться на третій склад**

від кінця. Для постановки наголосу у багатоскладових словах, виходячи з наведеного правила, достатньо знати часокількість передостаннього складу, напр.: a-ml-cus, a-nl-mal, ma-gis-ter, ra-ti-o.

3) Граматична будова латинської мови [10]

Латинська мова належить до індоєвропейських мов синтетичного (флективного) типу, в яких граматичні відношення виражаються переважно за допомогою зміни граматичної форми слова з додаванням до основи суфіксів та закінчень.

LECTIO II (SECUNDA)

Nomen substantivum (іменник)

План:

- Граматичні категорії іменників.
- Відмінок. Відміна.
- Словниковая форма.
- 1-а відміна іменників.
- 2-га відміна іменників.

1) Граматичні категорії іменника [12]

1. Genus (рід) [12]

Латинська мова розрізняє три роди іменників: **masculinum** (чоловічий), **feminīnum** (жіночий), **neutrūm** (середній). Рід іменника визначається за граматичним закінченням. Враховуючи велику кількість винятків із правил про рід, кожен словник вказує рід іменника першими буквами названих вище термінів: **m**, **f**, **n**. До загальних винятків належать: усі назви осіб та тварин чоловічої статі, а також назви вітрів, місяців і річок є чоловічого роду; назви жінок та тварин жіночої статі, а також назви дерев, міст, країн, островів є жіночого роду.

Роди іменників у різних мовах часто не збігаються, порівняйте латинське *flos, -ōris m*, українське *квітка* жс. р., російське *цветок* ч. р., латинське *vita, -aeſ f*, українське *життя* с. р., російське *жизнь* жс. р.

2. Numerus (число) [12]

У латинській мові є два числа: **singulāris** (однина) та **plurālis** (множина). Деякі іменники вживаються тільки в однині (**singularia tantum**) або тільки у множині (**pluralia tantum**).

3. Casus (відмінок) [12]

У класичній латинській мові - шість відмінків:

Nominatīvus (хто? що?) - відмінок підмета та іменної частині присудка (називний);

Genetīvus (кого? чого?) - відмінок неузгодженого означення (родовий);

Datīvus (кому? чому?) - відмінок непрямого додатка (давальний);

Accusatīvus (кого? що?) - відмінок прямого додатка (знахідний);

Ablatīvus (ким? чим?; на кому? на чому? де?; звідки?) - відмінок додатка та обставини (орудний, місцевий та відсутній в українській мові віддільний).

Vocatīvus - відмінок звертання (кличний).

Залежно від характеру історичної основи слова та пов'язаного з ним способу творення відмінкових форм іменники, прикметники, деякі числівники та займенники розділяються за різними типами Нормування, тобто поділяються на відміни.

2) Поділ іменників на відміни [12]

Імоиники, які при зміні мають однакові (чи майже однакові) імени ії'шін, об'єднуються у відміну (**declinatio**). В латинській мові

Зразки запису іменників різних відмін у словниках [12]

Відміна	Рід	Історична основа	Закінчення N. sing.	Закінчення G. sing.	Словникові форми іменників
I	f	-ā-	-a	-ae(-ai)	terra, -ae f; vita, -ae f
II	m n	-ō-	-us;∅ -um	-i (>oi)	locus, -i m; liber, -bri m; verbum, -i n
III	m f n	Приголосна або -i-	s,∅	-is	victor, -ōris m; nation, -ōnis f; tempus, -ōris n
IV	m n	-ū-	-us -u	-us	casus, -us, m; cornu, -us, n
V	m f	-ē-	-es	-ei	spes, -ei, f; res, rei, f

Відміна іменника залежить від історичної основи слова. В ході, розвитку латинської мови кінцеві голосні історичної основи зливалися з відмінковими закінченнями, а називні відмінки іменників різних відмін часто мали однакові закінчення, через що визначити відміну латинського іменника ні за називним відмінком, ні за історичною основою практично неможливо. Визначається відміна іменника за закінченням родового відмінка одинини, яке подається у словниках після форми називного відмінка (часто разом з частиною основи).

3) Declinatio prima (Перша відміна) [12]

До першої відміни належать іменники жіночого та чоловічого родів, які в N. sing, мають закінчення -a, в G. sing, -ae: *aqua*, -ae f вода, *causa*, -ae f причина, *fabīla*, -ae f байка, *filia*, -ae f дочка, *lingua*, -ae f мова, *littera*, -ae f буква, *memoria*, -ae f пам'ять, *nauta*, -ae m моряк, *patria*, -ae f батьківщина, *persōna*, -ae f особа, *poēta*, -ae m поет, *Roma*, -ae f Рим, *rosa*, -ae f троянда; *scientia*, -ae f знання, наука, *victoria*, -ae f перемога, *vita*, -ae f життя.

Відмінкові закінчення I відміни та зразок відмінювання іменника [12]

	Sing.	Pl.
N.V.	-a	-ae
G.	-ae	-arum
D.	-ae	-is
Acc.	-am	-as
Abl.	-a	-is

	Sing.	Pl.
N.V.	rosa	rosae
G.	rosae	rosārum
D.	rosae	rosis
Acc.	rosam	rosas
Abl.	rosa	rosis

4) Declinatio secunda (Друга відміна) [12]

До другої відміни належать іменники чоловічого та середнього родів, які в **G. sing**, мають закінчення **-i**. Іменники чоловічого роду в **N. sing**, мають закінчення **-us** або нульове (усі іменники з нульовим закінченням в **N. sing**, закінчуються на **-er**); іменники середнього роду **-um**: *amicus, -i m друг, annus, -i m рік, astrum, -i n зірка, bellum, -i n війна, caelum, -i n небо; deus, -i m бог, filius, -i m син, initium, -i n початок, locus, -i m місце, lupus, -i m вовк, magister, -tri m учитель, numerus, -i m число, puer, -eri m хлопчик, populus, -i m народ, scutum, -i n щит, verbum, -i n слово, vir, viri, m чоловік, мужчина.* Як винятки, до другої відміни належать деякі іменники діючого роду: **malus, -i f яблуня; humus, -i f ґрунт.**

Відмінкові закінчення II відміни [12]

	Singularis		Pluralis	
	m	n	m	n
N.	-us, Ø	-um	-i	-a
G.	-i			-orum
D.	-o			-is
Acc.	-um	=N.	-os	-a
Abl.	-o			-is
V.	e, =N.	=N.	-i	-a

Зразки відмінювання іменників II відміни [12]

	Singularis				
N.	populus	puer	liber	verbum	initium
G.	populi	puéri	libri	verbi	initii
D.	populo	puero	libro	verbo	initio
Acc.	populum	puerum	librum	verbum	initium
Abl.	populo	puero	libro	verbo	initio
V	popule	puer	liber	verbum	initium

	Pluralis				
N. V.	populi	puéri	libri	verba	initia
G.	populorum	puerorum	librorum	verborum	initiorum
D.	populis	pueris	libris	verbis	initiis
Acc.	populos	pueros	libros	verba	initia
Abl.	populis	pueris	libris	verbis	initiis

Зауваження до відмінювання іменників II відміни [12]

1. Закінчення **-e** у V. **sing**, мають тільки іменники чоловічого роду II відміни на **-us**; в усіх інших випадках **Vocatīvus** = **Nominatīvus**.
2. Власні імена на **-ius** (*Ovidius, Horatius*) та іменник *filius* у V. **sing**, закінчуються на **-i**: *Ovidi, fili!*
3. Іменники середнього роду II відміни, як і усі слова середньо го роду (іменники усіх відмін, прикметники, займенники), в **Acc.** мають таке закінчення, як у **N.**; а у цих відмінках множини мають закінчення **-a** (порівняй українське: *вікно відчинене* і *відчини вікно*; *вікна відчинени* і *відчини вікна*).

LECTIO III (TERTIA)

Nomen adiectivum (прикметник).

План:

- Nomen adiectivum (прикметник).
- Pronomen (займенник)
- Граматичні категорії прикметника.
- Прикметники I-II відміни.
- Займенники особові, зворотний, присвійні

1) Латинські прикметники залежно від їх морфологічної приналежності поділяються на дві групи: прикметники I-II відміни та прикметники III відміни. Словникову форму прикметника переважно служить називний відмінок однини чоловічого; жіночого та середнього родів. За цими формами визначається приналежність прикметника до однієї з названих груп, тобто спосіб відмінювання прикметників. [5]

Прикметники I-II відміни мають такі родові закінчення чоловічий рід **-us** або **нульове** (усі прикметники з нульовим закінченням в чоловічому роді закінчуються на **-er**); жіночий **-a**, середній **-um**: *bonus, bona, bonum* добрий, -a, -e; *longus, -a, -um* довгий; *magnus, -a, -um* великий; *Graecus, -a, -um* грецький, *Romānus, -a, -um* римський; *liber, libera, libērum* вільний; *miser, -ēra, -ērum* нещасний; *niger, nigra, nigrum* чорний; *ruber, -bra, -brum* червоний. Відповідно до історичної основи та закінчення називного відмінка прикметники I-II відміни відмінюються: за I відміною - жіночий рід, за II - чоловічий та середній роди. Відмінкові закінчення дивись у попередній лекції.

Прикметники узгоджуються з іменником у роді, числі та відмінку: *amicus bonus, filia bona, verbum bonum; lupus niger, fabula nigra, scutum nigrum; nauta Romānus, historia Romāna*.

2) Латинські займенники поділяються на розряди, аналогічні до відповідних розрядів в українській та інших мовах. [5]

1. Pronomina personalia (особові займенники) [5]

В латинській мові чотири особові займенники: *ego я, tu ти, nos ми, vos ви*. Усі вони змінюються за відмінками.

N.	ego я	tu ти	nos ми	vos ви
G.	mei мене	tui тебе	nostril нас	vestri вас
D.	mihi мені	tibi тобі	nostrum з нас	vestrum з вас
Acc.	me мене	te тебе	nobis нам	vobis вам
Abl.	me мною	te тобою	nos нас	vos вас
			nobi нами	vobis вами

Займенник *ego* при відмінюванні має суплетивні форми (пор. укр. я-мене, англ. I - me; нім. ich - mir, mich; фр. je- moi).

2. Pronōmen reflexīvum (зворотний займенник [5])

N.	-		Acc.	se	<i>себе</i>
G.	sui	<i>себе</i>	Abl.	se	<i>совою</i>
D.	sibi	<i>собі</i>			

Деякі зауваження до відмінювання особових та зворотного займенників [5]

1. Особових займенників 3-ї особи в латинській мові немає. Їхню роль виконують вказівні займенники.
2. Родовий відмінок множини особових займенників має дві фірми *nostri, vestri* *нас, вас;* *nostrum, vestrum* *з нас, з вас* (так званий родовий частковий).
3. Прийменник **cum** з особовими займенниками пишеться разом і ставиться після них *tecum (= cum te)* *зі мною.*
4. Зворотний займенник виражає зворотну дію тільки стосовно до 3-ї особи. В інших особах зворотна дія виражається відповідним особовим займенником:

1. amo te я люблю *себе*
2. amas te ты любишь *себе*
3. amat se він любить *себе*

1. amāmus nos ми любимо *себе*
2. amātis vos ви любите *себе*
3. amant se вони люблять *себе*

3. Pronomina possessīva (присвійні займенники) [5]

В латинській мові п'ять присвійних займенників:

meus, mea, meum

мій, моя, моє

tuus, tua, tuum

твій, твоя, твоє

suus, sua, suum

свій, своя, своє

noster, -tra, -trum

наш, наша, наше

vester, -tra, -trum

ваши, ваша, ваше

Ці займенники відмінюються за I-II відмінами, як прикметники на **-us, -a, -um** або **-er, -a, -um**. Як і прикметники, присвійні займенники узгоджуються з іменниками в роді, числі та відмінку: *mea culpa* *моя вина*, *tuus amicus* *твій друг*, *patria nostra* *наша батьківщина*.

LECTIO IV (QUATRA)

Verbum (дієслово)

План:

- Verbum (дієслово).
- Граматичні категорії дієслова.
- Основи й основні форми дієслова.
- Поділ дієслів на дієвідміни. Наказовий спосіб.

1) Граматичні категорії дієслова. [11]

Латинське дієслово має такі граматичні категорії: особу, число, час, спосіб, стан.

Modus (спосіб):

indicativus дійсний (спосіб факту, який був, є або буде);

imperativus наказовий;

coniunctivus умовний (спосіб думки про факт).

Genus (стан):

activum активний;

passivum пасивний.

Tempus (час):

Система **infectum** (часи недоконаного виду):

praesens *теперішній;*

imperfectum *минулий недоконаного виду;*

futūrum i (primum) *майбутній перший.*

Система **perfectum** (часи доконаного виду):

perfectum *минулий доконаного виду;*

plusquamperfectum *«передминулий» доконаного виду;*

futurum ii (secundum) *майбутній другий («перед майбутній»).*

Persona (особа):

1. prima *перша (я,ми)*

2. secunda *друга (ти,ви)*

3. tertia *третя (він, вона, воно, вони)*

Numērus (число):

Singulāris *одніна*

plurālis *множина*

До системи інфекта та системи перфекта входять також не особові (іменні) форми дієслова: інфінітиви, дієприкметники, супін, герундій та герундив (див. відповідні пояснення в наступних лекціях).

Переважна більшість дієслівних форм утворюється синтетичним способом. Ознаками цих форм здебільшого є суфікси, які визначають час і

спосіб, та флексії, які визначають особу, число та у більшості випадків стан дієслова. І тільки незначна частина дієслівних форм утворюється аналітичним способом.

2) Основи й основні форми дієслова. [11]

Латинське дієслово має **четири основні форми**, які переважно подаються у словниках у такому порядку: **doceo, docui, doctum, docere навчати**.

1. **Praesens indicativi activi, persōna prima singulāris** (теперішній час дійсного способу активного стану, перша особа однини).

2. **Perfectum indicativi activi, persōna prīma singulāris** (минулий час доконаного виду дійсного способу активного стану, перша особа однини).

3. **Supinum** (супін – іменна форма дієслова, яка виражає мету і використовується в основному для творення пасивного дієприкметника минулого часу).

4. **Infinitivus** (неозначена форма дієслова) :

doceo я навчаю, docui я навчив, doctum для того, щоб навчати, docēre навчати.

Латинське дієслово має **три різні основи**, які визначаються з названих основних форм:

1. Основа інфекта (недоконаного виду) закінчується на **-ā-, -ē-, приголосний, -ī-, -ū-, та -ī-**. Ця основа виступає у 1-ій та 4-ій основних формах, тобто в **praesens** та **infinitivus**: **doceo** і **docēre**: основа **docē-**. Від основи інфекта утворюються часи недоконаного виду та частина не особових форм дієслова. Основа інфекта служить також для визначення дієвідміни дієслова.

2. Основа перфекта (доконаного виду) включає суфікси **-v-, -u-, -s-** або ж утворюється безафіксним способом. Ця основа виступає у 2-ій основній формі **-perfectum**. Від основи перфекта утворюється активний стан часів доконаного виду.

3. Основа супіна, яка закінчується на **-t- або -s-**, виступає у 3-ій основній формі **-supinum**. Від основи супіна утворюється пасивний дієприкметник минулого часу, який у поєднанні з дієсловом *бути* формує пасивні форми часів доконаного виду.

3) Поділ дієслів на дієвідміни [11]

В латинській мові чотири дієвідміни. Дієвідміна визначається за основою інфекта. До I дієвідміни належать дієслова, основа інфекта яких закінчується на **-ā-**; до II – на **-ē-**; до III – на **приголосний, -ī-, -ū-, -ī-**; до IV – на **-ā-**. Знайти (побачити) цю основу можна з певними застереженнями, у першій особі однини теперішнього часу та в інфінітиві:

Дієвідміна	Закінчення основи	Praesens indicativi activi, 1. sing.	Infinitivus praesentis	Основа інфекта
I	-ä-	amo	amäre	amä-
II	-ë-	doceo	docëre	docë-
III {	приголосний	scribe	scribëre	scrib-
	-ǐ-	capio	capëre	capë-
IV	-ū-	statuo	statuëre	statu-
	-ī-	audio	audīre	audī-

Зауваження до таблиці: [11]

У 1-ій дієвідміні в 1-ій особі однини кінцевий голосний основи –ä- зливається з закінченням –o: **amo<amao**.

У 3-ій дієвідміні в інфінітиві між приголосною основою і суфіксом –re виступає сполучний голосний – ē-.

4) Imperativus [11]

Imperativus в латинській мові має форми 2-ої особи однини та 2-ої особи множини. Форма 2-ої особи рдинни дієслів I, II і IV дієвідмін збігається з основою інфекта, у дієслів III дієвідміни ця форма закінчується на –e; форма 2-ої особи множини утворюється шляхом додавання до основи інфекта закінчення –te.

	amäre	docëre	scribëre	audīre
2. sing	ama!	doce!	scribe!	audi!
2. pl.	amāte!	docēte!	scribēte!	audīte!

Заперечна форма наказового способу утворюється аналітичним способом – вона складається імператива неправильного дієслова **nolo** *не хочу* та інфінітива відмінюваного дієслова: **Noli amäre! Не люби!** **Nolite amare! Не любіть!**

LECTIO V (QUINTA)

Praesens indicativi active et passive

План:

- Praesens indicativi active et passive.
- Теперішній час дійсного способу активного стану.
- Теперішній час дійсного способу пасивного стану.
- Зауваження до дієвідмінювання.
- Синтаксис простого речення (граматичний аналіз і переклад).
- Зразки граматичного аналізу речень.

Praesens indicativi activi (теперішній час дійсного способу активного стану) утворюється шляхом додавання до основи інфекта особових закінчень активного стану: [13]

Sing.	1. -o 2. -s 3. -t	Pl.	1. -mus 2.-tis 3.-nt
-------	-------------------------	-----	----------------------------

Praesens indicativi passivi (теперішній час дійсного способу пасивного стану) утворюється шляхом додавання до основи інфекта особових закінчень пасивного стану: [13]

Sing.	1. -or 2. -ris 3. -tur	Pl.	1. -mur 2.-mini 3.-ntur
-------	------------------------------	-----	-------------------------------

Praesens passivi має свою неозначену форму, яка утворюється за допомогою суфікса – **rī** для дієслів, I, II та IV дієвідмін та суфікса **-i-** для дієслів III дієвідміни: [13]

amāre- amāri; docēre – docēri;
scribēre – scribi; audīre – audīri.

Зразки відмінювання дієслів у **praesens indicativi activi**: [13]

Число	Особа	amāre	docēre	scribēre	audīre
Sing.	1.	amo	doceo	scribo	audio
	2.	amas	doces	scribis	audis
	3.	amat	docet	scribit	audit
Pl.	1.	amāmus	docēmus	scribīmus	audīmus
	2.	amātis	docētis	scribītis	audītis
	3.	amant	docent	scribunt	audiunt

Зразки відмінювання дієслів у **praesens indicativi passive** [13]

Число	Особа	amāre	docēre	scribēre	audīre
Sing.	1.	amor	doceor	scribor	audior
	2.	amāris	docēris	scribēris	audīris
	3.	amātur	docētur	scribētur	audītur
Pl.	1.	amāmur	docēmur	scribēmur	audīmur
	2.	amāmini	docēmini	scribēmini	audīmini
	3.	amantur	docentur	scribuntur	audiuntur

Зауваження до дієвідмінювання [13]

1. У дієсловах I відміни у 1-їй особі однини відбулось злиття кінцевого голосного основи –а- із особовим закінченням –о: **amao** > **amo я люблю** **amaor>amor мене люблять.**

2. У дієсловах III дієвідміни між приголосною основою та приголосними закінченнями виступає сполучний голосний: перед –r-, тобто у 2-їй особі однини пасивного стану та в інфінітиві активного стану –ě-; перед -nt, тобто в 3-їй особі множини активного і пасивного станів - -u-; в усіх інших випадках – i-.

3. У дієсловах IV дієвідміни та дієсловах III- ої дієвідміни з основою на –i- у 3-їй особі множини між основою і закінченням додається голосний –u-.

Неправильне дієслово *esse бути* у теперешньому часі має такі форми:

Sing.	1. sum я є 2.es ти є 3.est він є	Pl.	1.sumus ми є 2.estis ви є 3.sunt вони є
-------	---	-----	--

Синтаксис простого речення (граматичний аналіз і переклад) [13]

Просте речення в латинській мові переважно є двочленним. Граматичну основу його складають два головні члени речення – підмет (**subiectum**) і присудок (**praedicatum**). Підметом найчастіше виступає іменник у називному відмінку однини або множини, рідше – будь-яка інша субстантивована частина мови. Простий присудок виражається особовою формою дієслова бути та іменну частину – іменник або прикметник у називному відмінку або дієслово в неозначеній формі: **Magister legit.** Учитель читає. **Discipuli scribunt.** Учні пишуть. **Scientia potentia est.** Знання – сила. **Vivere est cogitare.** Жити – значить думати.

Особовий займенник у ролі підмета виступає рідко, звичайно при протиставленні, переважно він опускається, а на особу вказує відповідна форма дієслова: **Ego laboro, tu non laboras.** Я працюю, ти не працюєши. **Cogito, ergo sum.** Думаю, отже, існую.

Просте поширене речення включає додаток (**objectum**), означення (**attributum**) та обставину (**adverbial**). Латинська мова класичного періоду цей порядок є відносно усталений: підмет переважно (але не обов'язково)

стоїть на початку речення, присудок – в кінці речення, прямий додаток – перед присудком або ближче до нього, означення – після означу вального слова: *Discipūli in scholam veniunt*. Учні приходять до школи. *Magister discipulos docet*. Учитель навчає учнів. *Muri alti tuniunt oppidum*. Високі мури захищають місто. *Patriam in periculis viri defendere debent*. Чоловіки повинні захищати батьківщину в небезпеках.

Заперечна частка при дієслові не впливає на його керування: *In terra est vita, in luna non est vita*. На Землі є життя, на Місяці немає життя.

Аналогічну будову мають речення з присудком у пасивному стані, який показує, що робиться з підметом, який у реченні не є виконавцем дії. Оскільки українська мова не має особових форм дієслова в пасивному стані, то пасивне значення латинського дієслова може передаватися постфіксом – **ся**: *Liber legitur*. Книжка читається. *Instrumenta et arma e ferro parantur*. Інструменти і зброя виготовляються з заліза. Але для збереження відповідного граматичного значення речення з присудком у пасивному стані при відсутності вказівки на виконавця дії латинські пасивні конструкції українською мовою краще перекладати неозначенено-особовими реченнями. *Poetae audiuntur, leguntur, ediscuntur*. Поетів слухають, читають, вивчають напам'ять.

Вказівка на те, ким або чим виконується дія у пасивному реченні, виражається ablativom, функція якого в таких реченнях називається **Ablativus instrumenti** (аблатив знаряддя) або **Ablativus auctoris** (аблатив виконавця дії). У другому випадку слово в ablativі стоїть з прийменником **а** (**ab**), який не виконує в цьому випадку своєї прямої функції, а тільки показує, що виконавець дії – жива особа: *Oppidum muris altis munitur*. Місто укріплюється високими мурами. *Discipuli a magistro docentur*. Учні навчаються учителем. *Patria in periculis a viris defendi debet*. У небезпеках батьківщина повинна захищатися чоловіками.

Зразки граматичного аналізу речень [13]

Discipuli libros poētarum nostōrum legunt.

Слово у тексті	Початкова форма слова	Граматична форма слова
Discipuli libros poētarum nostōrum legunt	discipulus, i m учень liber, bri m книжка poēta, ae m поет noster, tra, trum наш lego, legere читати	decl. ii, n. pl decl. ii, acc. pl decl. i, g. pl. decl i-ii, g. pl. praes. ind. act., pers. 3. pl

Patria in periculis a viris defendi debet.

Patria in periculis	patria, ae f Батьківщина in (з acc. або abl.) у, в, на periculum,i n небезпека	decl. I, N. sing. decl. II, Abl. pl.
---------------------------	--	---

a	a, ab (abl.)від, з, із або вказує на особу – виконавця дії	
viris	vir, i m чоловік	decl. II, Abl. pl.
defendi	defend, єгезахищати	infinitives praes. act.
debet	debeo, ere бути повинними	praes. ind. act., pers. 3. sing.

LECTIO VI (SEXTA)

Imperfectum et futurum I indicativi activi et passivi

План:

- Imperfectum et futurum I indicativi activi et passivi.
- Imperfectum indicativi activi.
- Futurūm I (primum) indicatīvi actīvi et passivi.
- Зразки відмінювання дієслів у futurum I indicativi activi.
- Зразки відмінювання дієслів у futurum I indicativi passivi.
- Неправильне дієслово *esse бути* у futurum I має такі форми.

1) Imperfectum indicativi activi et passivi утворюється із додавання до основи інфекта суфіксів: **-bā-** (для I та II дієвідмін) та **-ēbā-** (для III та IV дієвідмін) і особових закінчень активною пасивного стану: [3]

Activum				Passivum			
Sing.	1. -m 2. -s 3. -t	Pl.	1.-mus 2. -tis 3. -nt	Sing.	1. -r 2. - ris 3. - tur	Pl.	1. - mur 2. -mini 3. - ntur

Зauważення до таблиці

Закінчення **-m** в 1-ій особі однини активного стану та закінчення **-r** в 1-ій особі однини пасивного стану використовується після суфіксів, які закінчуються на голосний (**-bā-**, **-ēbā-** та ін.) та в дієслові *esse бути* і складених з ним (**possum**, **adsum** і ін.). [3]

Зразки відмінювання дієслів в **imperfectum indicativi activi**: [3]

Число	Особа	amāre	docēre	scribēre	audīre
Sing.	1. 2. 3.	amābam amābas amābat	docēbam docēbas docēbat	scribēbam scribēbas scribēbat	audiēbam audiēbas audiēbat
Pl.	1. 2. 3.	amabāmus amabātis amābant	docebāmus docebātis docēbant	scribebāmus scribebātis scribēbant	audiebāmus audiebātis audiēbant

Зразки відмінювання дієслів в **imperfectum indicativi passivi**: [3]

Число	Особа	amāre	docēre	scribēre	audīre
Sing.	1. 2. 3.	amābar amabāris amabātur	docēbar docebāris docebātur	scribēbar scribebāris scribebātur	audiēbar audiebāris audiēbātur
	1.	amabāmur	docebāmur	scribebāmur	audiebāmur

Pl.	2. 3.	amabamini amabantur	docebamini docebantur	scribebamini scribebantur	audiebamini audiebantur
-----	----------	------------------------	--------------------------	------------------------------	----------------------------

Неправильне дієслово *esse* бути в **imperfectum indicativi** має такі форми: [3]

Sing.	1. eram я був 2. eras ти був 3. erat він був	Pl.	1. erāmus ми були 2. erātis ви були 3. errant вони були
-------	--	-----	---

Зразки речень з присудком в **imperfectum**: *Sparta erat oppidum Graeciae.*

Спарта була містом Греції. Livius Andronicus pueros Romanos docēbat. Лівій Андронік навчав римських хлопчиків. *Mortui a Romanis cremabantur.* Мертві римлянами спалювалися (Римлян мертвих спалювали).

Futurūm I (primum) indicativi activi et passivi утворюється: [3]

а) для дієслів I та II дієвідмін шляхом додавання до основи інфекта суфікса **-b-** та особових закінчень активного або пасивного стану; між суфіксом та приголосними закінченнями вставляється сполучний голосний (див. пояснення до відмінювання дієслів III дієвідміни в **praesens indicativi**);

б) для дієслів III та IV дієвідмін шляхом додавання до основи інфекта суфікса **-a-** у 1-ій особі однини та суфікса **-e-** в усіх інших особах та особових закінчень активного або пасивного стану.

Зразки відмінювання дієслів у **futurum I indicativi activi**: [3]

Число	Особа	amāre	docēre	scribēre	audīre
Sing.	1.	amābo	docēbo	scribebam	audiam
	2.	amābis	docēbis	scribebes	audies
	3.	amābit	docēbit	scribēbet	audiet
Pl.	1.	amabīmus	docebīmus	scribēmus	audiēmus
	2.	amabītis	docebītis	scribētis	audiētis
	3.	amabunt	docebunt	scribent	audientr

Зразки відмінювання дієслів у **futurum I indicativi passivi**:

Число	Особа	amāre	docēre	scribēre	audīre
Sing.	1.	amābor	docēbor	scribar	audiar
	2.	amabēris	docebēris	scribēris	audiēris
	3.	amabētur	docebētur	scribētur	audiētur
Pl.	1.	amabīmur	docebīmur	scribēmur	audiēmur
	2.	amabimīni	docebimīni	scribēmini	audiemīni
	3.	amabuntur	docebuntur	scribentur	audientur

Неправильне дієслово *esse* бути у **futurum I** має такі форми:

Sing.	1. ero я буду 2. eris ти будеш 3. erit він буде	Pl.	1. erimus ми будемо 2. eritis ви будете 3. erunt вони будуть
-------	---	-----	--

Зразок речення з присудком у **futurum I**: *Verum amīcum pecunia non parābis*. Вірного друга грошима (багатством) не набудеш.

LECTIO VII (SEPTIMA)

Nomen substantivum (іменник)

План:

- Nomen substantivum (іменник).
- III відміна іменників.
- Відмікові закінчення приголосного типу.
- Зразки відмінювання іменників приголосною типу.
- Зразки відмінювання іменників мішаного типу.
- Відмікові закінчення голосного типу.
- Зразки відмінювання іменників голосного типу.

До третьої відміни належать іменники чоловічого, жіночого та середнього родів, які в родовому відмінку однини мають закінчення- **is**. Називний відмінок однини III відміни утворений сигматичним (від назви грецької букви «сигма») або асигматичним способом, тобто має закінчення **-s** або **нульове**: *urbs, urbis f* місто; *victor, victoris m* переможець. В результаті ряду фонетичних змін (редукція голосних, асиміляція та спрошення приголосних та ін.), що відбувалися як в основі слів, так і при творенні називного відмінка, останній часто відрізняється від практичної основи, яку виділяємо в **G.sing.** перед закінченням **-is**: *homo, hominis m* людина; *miles, militis -is m* воїн; *aetas, aetatis f* вік; *lex, legis f* закон; *ars, artis f* мистецтво; *nox, noctis f* ніч; *nomen, nominis n* назва, ім'я; *tempus, temporis n* час; *caput, capitnis n* голова. [2]

Сигматичний номінатив утворюють іменники, основи яких закінчуються на **c, g, t, d, i**: *lux (<luks), lucis f* світло; *rex (<reks<regs), regis m* цар; *civitas (<civitass < civitatis)*, *civitatis f* обицяна, держава; *palus (<paluss<paluts<paluds)*, *paludis m* болото, *avis, avis f* птах. Асигматичний номінатив утворюють іменники, основи яких закінчуються на **-l, -r, -n, -s, -i**: *consul, consulis m* консул; *orator, oratoris m* оратор; *carmen, carminis n* пісня; *natio, nationis f* народ, нація; *virgo, virginis f* дівчина; *flos, floris (<flosis) m* квітка, *mare, maris n* море. [2]

У словнику іменники III відміни, як і інших відмін, записуються у називному відмінку з вказівкою закінчення родового відмінка однини для визначення відміни слова, але у **G. sing.** переважно вказується не тільки закінчення **-is**, а й останній склад основи для визначення практичної основи слова, яка зберігається при відмінюванні: *carmen, -inis n* пісня; *regio, -onis f* область, країна. Якщо в основі слова в родовому відмінку нема жодних змін, то в словнику вказується тільки закінчення родового відмінка **-is**: *scriptor, -is m* писар, письменник; *finis, -is m* кінець.

Історична основа іменників III відміни закінчується на **приголосний** або **голосний -i-**. Відповідно до цього у III відміні виділяють приголосний та голосний різновиди, але частина іменників з історичною основою на **-i-** зазнала впливу приголосного різновиду. В результаті цього іменники III відміни поділяють три типи: приголосний, голосний та мішаний, які

відрізняються деякими відміковими закінченнями. [2]

За **приголосним типом** відмінюються нерівноскладові іменники усіх родів з основою на один приголосний (нерівноскладовими називають іменники, які в G. *sing*, мають більше складів в N. *sing.*): *la-bor, la-bō-ris m праця; pax, pa-cis f мир; ge-nus, ge-nē-eris n рід.* [2]

Відмікові закінчення приголосного типу [2]

	Singularis		Pluralis	
	m,f	. n	m,f	n
N.V.	Сигматичне або нульове			-es
G.	-is			-um
D.	-i			-ibus
Acc.	-em		=N	-es
Abl.	-e			-ibus

Зразки відмінювання іменників приголосною типу [2]

	m	m	f	f	n	n
Singularis						
N.V.	homo	orator	lex	aetas	nomen	tempus
G.	hominis	oratōris	legis	aetatis	nominiſ	tempōris
D.	homīni	oratōri	legi	aetati	nomīni	tempōri
Acc.	homīnem	oratōrem	legem	aetātem	nomen	tempus
Abl.	homine	oratōre	lege	aetāte	nomīne	tempōre
Pluralis						
N.V.	homīnes	oratōres	leges	aetātes	nimīna	tempōra
G.	homīnum	oratōrum	legume	aetātum	nomīnum	tempōrum
D.	hominībus	oratorībus	legībus	aetatībus	nominībus	temporībus
Acc.	homīnes	oratōres	leges	aetātes	nomīna	tempōra
Abl.	hominībus	oratorībus	legībus	aetatībus	nominībus	temporībus

За **мішаним типом III** відміни відмінюються: [2]

а) рівноскладові іменники жіночого та чоловічого родів, які у N. *sing.* закінчуються на **-es** або **-is** (рівноскладовими називають іменники, які в називному і родовому відмінках однини мають однакову кількість складів): *a-vis, a-vis f птак; se-des, se-dis f житло; ci-vis, ci-vis m, f громадянин;*

б) нерівноскладові іменники, основа яких закінчується на два або більше приголосних: *ars, ar-tis f мистецтво, ремесло; nox, nos-tis f ніч; os, os-sis n кістка; cor, cor-dis n серце; fons, fon-tis m джерело.*

При відмінюванні мішаний тип відрізняється від приголосного одним закінченням: **G.pl.** має закінчення **-ium** замість **-um**.

Зразки відмінювання іменників мішаного типу [2]

	Singularis	Pluralis		Singularis	Pluralis
N.V.	urbs	urbes	N.V.	civis	cives
G.	urbis	urbium	G.	civis	civium
D.	urbi	urbibus	D.	civi	civibus
Acc.	urbem	urbes	Acc.	civem	cives
Abl.	urbe	urbibus	Abl.	cive	civibus

Як виняток, за приголосним типом відмінюються рівноскладові іменники: *pa-ter, pa-tris m батько; ma-ter, ma-tris f мати; fra-ter, fra-tris m брат, iu-vē-nis, iu-vē-nis m юнак; ca-nis, ca-nis m собака.*

За голосним типом III відміни відмінюються:

- а) іменники середнього роду, які в N. sing, закінчуються на -e, -al, -ar: *mare, -is n море; anīmal, -ālis n тварина; exemplar, -āris n зразок;*
- б) декілька рівноскладових іменників жіночого роду та власні назви на -is: *secūris, -is сокира; turris, -is вежса; Neapōlis, -is Неаполь; Tibēris, -is Тибр;*
- в) прикметники III відміни (див. наступне заняття).

Відмінкові закінчення голосного типу [2]

	Singularis		Pluralis	
	m,f	n	m,f	n
N.V.	Сигматичне або нульове		-es	-ia
G.	-is		-ium	
D.	-i		-ibus	
Acc.	-em	=N	-es	-ia
Abl.	-i		-ibus	

Зауваження до таблиці [2]

Іменники жін. роду на -is та власні назви в Acc. sing, мають закінчення -im.

Зразки відмінювання іменників голосного типу [2]

	Singularis	Pluralis		Singularis	Pluralis
N.V.	mare	maria	N.V.	turris	türres
G.	maris	marium	G.	turris	turrium
D.	mari	maribus	D.	turri	turribus
Acc.	mare	maria	Acc.	turrim	turres
Abl.	mari	maribus	Abl.	turri	turribus

До голосної групи III відміни належить також іменник *vis f сила, могутність*, який не вживається в G. sing, і D. sing. У множині закінчення додаються до основи *vir-*, утвореної від форми N. Sing. *vis* (s > r за законом ротацизму). Специфічно відмінюється власна назва *Juppīter Юпітер*.

	Singularis	Pluralis
N.V.	vis	vires
G.	-	virum
D.	-	viribus
Acc.	vim	vires
Abl.	vi	viribus

N.	Iuppīter
G.	Iovis
D.	Iovi
Acc.	Iovem
Abl.	Iove
V.	Iuppīter(< Iov pater)

LECTIO VIII (ОCTAVA)

Nomen adiectivum (прикметник)

План:

- Nomen adiectivum (прикметник).
- Прикметники III відміни.
- Зразки відмінювання прикметників III відміни.

Прикметники III відміни, залежно від кількості родових закінчень у називному відмінку однини, поділяють на три групи:

1. Прикметники з трьома закінченнями: це такі, в яких кожен рід в N. sing, має своє закінчення: чоловічий - **нульове** (з кінцівкою **-er**), жіночий - **-is**, середній - **-e**: *acer; acris, acre* гострий, -a, -e; *celer, celēris, celēre* швидкий, -a, -e; [13]

2. Прикметники з двома закінченнями: це такі, в яких чоловічий і жіночий роди мають однакове закінчення **-is**, середній рід **-e**: *brevis, breve* короткий, -a, -e; *facīlis, facīle* легкий, -a, -e; *omnis, omne* весь, вся, все; всякий, -a, -e; *simīlis, simīle* подібний, -a, -e. [13]

3. Прикметники з одним закінченням: це такі, які в називному відмінку однини мають однакову форму для всіх родів: *felix* щасливий, -a, -e; *sapiens* розумний, -a, -e. [13]

У словниках прикметники з трьома та двома закінченнями подаються тільки в називному відмінку однини, оскільки родовий відмінок усіх родів збігається з тією формою називного відмінка, яка закінчується на **-is**, а прикметники з одним закінченням подаються в називному та родовому відмінках, тобто так, як іменники. Зразки словникових записів: *celeber, -bris, -bre* славний, -a, -e; *знаменитий, -a, -e; communis, -e* спільний, -a, -e; *difficilis, -e* важкий, -a, -e; *par, paris* рівний, -a, -e; однаковий, -a, -e. [13]

Прикметники III відміни, за незначними винятками (*dives, -itīs* багатий, *vetus, ēris* старий і деякі інші) відмінюються за голосним типом (див. таблицю відмінкових закінчень у попередньому занятті). [13]

Зразки відмінювання прикметників III відміни [13]

a) з трьома закінченнями

	Singularis			Pluralis	
	m	f	n	m,f	n
N.V.	acer	acris	acre	acres	acria
G.		acris			acrium
D.		aci			aciībus
Acc.	acrem		acre	acres	acria
Abl.		aci			aciībus

б) з двома закінченнями:

	Singularis	Pluralis

	m,f	n	m,f	n
N.V.	brevis	breve	breves	brevia
G.		brevis		brevium
D.		brevi		brevibus
Acc.	brevem	breve	breves	brevia
Abl.		brevi		brevībus

в) з одним закінченням

	Singularis		Pluralis	
	m,f	n	m,f	n
N.V.		felix	felīces	felicia
G.		felīcis		felicium
D.		felīci		felicībus
Acc.	felīcem	felix	felīces	felicia
Abl.		felīci		felicībus

LECTIO IX (NONA)

Nomen substantivum

План:

- Nomen substantivum.
- Declinatio IV (quarta).
- Declinatio V (quinta).
- Adverbium (прислівник).
- Praepositio (прийменник).
- Coniunctio (сполучник).

1) Declinatio IV (quarta) [17]

До четвертої відміни належать іменники чоловічою роду на **-us** та середнього роду на **-u**, які в G. sing, мають закінчення **-us**: *casus, casus* *т* *випадок, exercitus, -us* *т* *армія, військо, fructus, -us* *т* *плод, фрукт, visus, -us* *т* *зір, usus, -us* *т* *вживання, використання, досвід*. Декілька іменників IV відміни, як винятки, є жіночого роду: *domus, -us f* *дім, manus, -us f* *рука*.

Відмінкові закінчення IV відміни [17]

	Singularis		Pluralis	
	m	n	m	n
N.V	-us	-u	-us	-ua
G.	-us		-uum	
D.	-ui	-u	-ibus	
Acc.	-um	-u	-us	-ua
Abl.	-u		-ibus	

Зразки відмінювання іменників IV відміни [17]

	Singularis	Pluralis	Singularis	Pluralis
N.V	casus	casus	cornu	cornua
G.	casus	casuum	cornus	cornuum
D.	casui	casibus	cornu	cornibus
Acc.	casum	casus	cornu	cornua
Abl.	casu	casibus	cornu	cornibus

Деякі зауваження до IV відміни [17]:

1. Декілька іменників IV відміни в D.pl. і Abl.pl. мають закінчення **-ibus**: *artus, -us* *т* *суглоб, lacus, -us* *т* *озеро*.
2. Іменник *domus, -us f* при відмінюванні має закінчення IV та II відмін.

	Singularis	Pluralis
N.V	domus	domus
G.	domus	domuum (domōrum)
D.	domui	domībus
Acc.	domum	domos
Abl.	domo	domībus

3. Іменники IV відміни часто є віддієслівними дериватами, утвореними від основи супіна, напр., *audītus*, *-us m* слух, *status*, *-us m*, становище (пор. *audio*, *audīvi*, **audītum**, *audīre* слухати, *sto*, *steti*, **statum**, *stare* стояти). [17]

2. Declinatio V (quinta) [17]

До п'ятої відміни належать іменники жіночого роду на *-es*, які в G.sing. мають закінчення *-ei*: *acies*, *aciei f* бойова лінія; *fides*, *fidei f* віра, *res*, *rei f* річ; *справа*; *spes*, *spei f* надія, *dies*, *-ei m*, *f* день.

Відмінкові закінчення іменників V відміни та зразок відмінювання [17]

	Singularis	Pluralis
N.V	-es	-es
G.	-ei	-ērum
D.	-ei	-ēbus
Acc.	-em	-es
Abl.	-e	-ēbus

	Singularis	Pluralis
N.V	-res	-res
G.	-rei	-rerum
D.	-rei	-rebus
Acc.	-rem	-res
Abl.	-re	-rebus

Зауваження до V відміни: [17]

1. Тільки два іменники V відміни *res* і *dies* мають форми однини і множини; інші, які переважно означають абстрактні ін у множині не вживаються.
2. Іменник *res*, *rei f* часто із прикметниками I відміни уі єдині поняття: *res publica* суспільна справа, республіка, держава; *несприятливі обставини, нещастя*; *res gestae* (pl.) здійснені справи, подвиги; *res novae* (pl.) нові обставини, державний переворот, *scriptor rerum gestarum* історик.
3. Деякі іменники V відміни мають паралельні форми з I або III відмінами: *materies*, *-ei f* і *materia*, *-ae f* матерія, речовина; архаїчне *plebes*, *-ei f* і *plebs*, *plebis f* плебс.

Adverbium (прислівник) [11]

Прислівники в латинській мові поділяються на дві групи:

1) самостійні (первинні): **ferē** майже, **iam** уже, **ibi** там, **todi**, **semper** завжди, **nunc** тепер, **ubi** де, коли, **saere** часто, **vix** ледве, через силу та ін.

2) похідні (вторинні), утворені переважно від прикметників рідше - від іменників.

I. Від прикметників I-II відміни прислівники утворюються шляхом додавання до основи прикметника суфікса **-e**:

Прикметник	Основа	Прислівник
altus, -a, -um <i>високий</i>	alt-	alte <i>високо</i>
bonus, -a, -um <i>добрий</i>	bon-	bene <i>добре</i>
clarus, -a, -um <i>ясний</i>	clar-	clare <i>ясно</i>
liber, -ēra, -ērum <i>вільний</i>	liber-	libēre <i>вільно</i>
longus, -a, -um <i>довгий</i>	long-	longe <i>довго,далеко</i>
malus, -a, -um <i>поганий</i>	mal-	male <i>погано</i>

Від прикметників III відміни прислівники утворюються шляхом додавання до основи прикметника суфікса **-iter** або **-er** (якщо основа прикметника закінчується на **-nt-**):

Прикметник	Основа	Прислівник
acer, acris, acre <i>гострий</i>	acr-	acrīter <i>гостро</i>
brevis, -e <i>короткий</i>	brev-	brevīter <i>коротко</i>
celer, -ēris, -ēre <i>швидкий</i>	celer-	celerīter <i>швидко</i>
felix, felicis <i>щасливий</i>	felic-	felicīter <i>щасливо</i>
prudens, -ntis <i>розсудливий</i>	prudent-	prudenter <i>розсудливо</i>
sapiens, -ntis <i>розумний</i>	sapient-	sapienter <i>розумно</i>

У значенні прислівника може вживатися форма **Acc.** або **Abl. sing.** прикметник середнього роду та деяких іменників:

casus, -us *випадок* – **casu** *випадково*;

facilis, -e *легкий* – **facile** *легко*;

meritus, -a, -um *заслужений* – **merito** *заслужено*;

multus, -a, -um *численний* – **multum** *багато*; **multu** *небагато, значно*;

primus, -a, -um *перший* – **primum** *спочатку*;

serus, -a, -um *пізній* – **sero** *пізно*.

Praepositio (прийменник) [11]

Прийменники в латинській мові вживаються тільки з двома відмінками -акузативом та ablativom.

а) Прийменники **in** *у, в*, **na** та **sub** *під* вживаються з **Acc.**, якщо відповідає на питання «куди?», і з **Abl.**, якщо вираз відповідає на питання «де?». Напр.: **in aquam** *у воду*; **in aqua** *-у воді*; **in urbem** *у місто*, **in urbe** *у*

mīstī, sub aquā nīd vōdy; sub aquā nīd vōdoju.

б) Прийменники **a**, **ab** від **de** з, **iz**, **pro**, **cum** з (ким? чим?), **pro** за, замість, **prae** перед, **sine** без вживаються з **Abl.**: **de consule pro** консула, **sine aqua** без води.

в) Усі інші прийменники вживаються з **Acc.**, зокрема: **ad** до, біля, **ante** перед, **apud** при, коло, **contra** проти, **inter** між, **cered**, **ob** із-за, через, **post** після, **trans** через і ін.

г) Функцію прийменників виконують також застиглі форми ablativa іменників I відміни **causa** з причини, ради, через та **gratia** заради, для, які вживаються з родовим відмінком і ставляться після слова, до якого належать: **honōris causa** ради честі, **exempli gratia** ради прикладу.

Coniunctio (сполучник) [11]

Сполучники латинської мови поділяють на сурядні, за допомогою яких сполучаються рівнозначні речення і слова, та сполучники підрядні, які вводять різні підрядні речення.

Серед сурядних сполучників виділяють:

- єднальні: **et**, **atque**, **-que** (ставиться після слова, до якого належить і пиється разом з ним), **i**, **nec i** не та ін.;
- розділові: **aut**, **vel**, **sive**, **seu** або;
- протиставні: **sed**, **autem**, **tamen** але, однак;
- причинні: **nam**, **enim**, **namque** адже, тому що;
- висновкові: **itaque**, **igitur** отже, таким чином.

Сполучники підрядності подаються у темах, де йдеться про підрядні речення.

LECTIO X-XI(DECIMA-UNDECIMA)

Часи системи perfectum (активний стан)

План:

- Часи системи perfectum (активний стан).
- Perfectum, plusquamperfectum.
- Futurum II indicativi activi.

Система часів доконаного виду (система **perfectum**) включає три часи: **perfectum** (минулий час доконаного виду), **plusquamperfectum** («передмінулий» час), **futūrum II** («передмайбутній» час).

Perfectum indicatīvi actīvi (минулий час доконаного виду дійсного способу активного стану)

Perfectum indicatīvi actīvi утворюється шляхом додавання до основи перфекта особових закінчень перфекта: [14]

Особа	Singularis	Pluralis
1.	-i	-īmus
2.	-isti	-istis
3.	-it	-ērunt

Основа перфекта виділяється із основних форм дієслова (див. тему «Основи і основні форми дієслова»).

Зразки відмінювання в **perfectum indicatīvi actīvi** дієслів **deleo**, **delēvi**, **delētum**, **delēre** *руйнувати*, **mitto**, **misi**, **missum**, **mittēre** *носити* та **sum**, **fui**, **esse** *бути*:

Sing.	1.	delēvi	misi	fui
	2.	delevisti	misisti	fuisti
	3.	delēvit	misit	fuit
Pl.	1.	delevimus	misimus	fuimus
	2.	delevistis	misistis	fuistis
	3.	delevērunt	misērunt	fuērunt

Plusquamperfectum indicativi activi виражає дію, яка відбулася раніше від іншої минулої дії.

3) Futurum II indicative activi («перед майбутній» час дійсного способу активного стану)

Futurum II indicativi activi утворюється шляхом додавання до основи перфекта суфікса **-ēr-** у першій особі одинини та **-ēri-** в усіх інших особах і особових закінчень активного стану: [14]

Особа	Singularis	Pluralis
1.	-o	-mus

2.	-s	-tis
3.	-t	-nt

Зразки вімінювання в **futurum II indicativi activi** дієслів *deleo*, *delēvi*, *delētum*, *delēre* руйнувати, *mitto*, *misi*, *missum*, *mittēre* посылати та *sum*, *fui*, *esse* бути.

Sing.	1. 2. 3.	delevěro delevěris delevěrit	misěro misěris misěrit	fuěro fuěris fuěrit
Pl.	1. 2. 3.	deleverěmus deleverětis delevěrint	miserěmus miserětis misěrint	fuerěmus fuerětis fuěrint

Futurum II indicativi activi виражає дію, яка відбудеться раніше, ніж майбутня дія. [14]

LECTIO XII (DUODECIMA)

Часи системи perfectum (пасивний стан)

План:

- Часи системи perfectum (пасивний стан).
- Perfectum indicatīvi passīvi.
- Plusquamperfectum indicatīvi passīvi.
- Futūrum II indicatīvi passīvi.

Форми пасивного стану часів системи перфекта утворюються аналітичним шляхом - за допомогою **participium perfecti passivi** дієприкметника минулого часу доконаного виду пасивного стану) відмінованого дієслова і допоміжного дієслова **esse бути** в часах системи інфекта.

Participium perfecti passīvi утворюється від **основи супіна** за допомогою родових закінчень **-us, -a, -um**: *deleo, delēvi, delētum, delēre* руйнувати; *delētus, -a, -um* зруйнований; *mitto, misi, missum, mittere* посылати; *missus, -a, -um* посланий. [14]

Participium perfecti passīvi відмінюється за родами, числами і відмінками так, як прикметники I-II відміни. У реченні дієприкметник минулого часу може виступати у функції означення, але основна його функція - творення пасивних форм часів доконаного виду. [14]

1) **Perfectum indicatīvi passīvi** (Минулий час доконаного виду дійсного способу пасивного стану)

Perfectum indicatīvi passīvi утворюється за допомогою **participium perfecti passivi** відмінованого дієслова і допоміжного дієслова **esse бути** в **praesens indicatīvi**. [14]

Зразки відмінювання в **perfectum indicatīvi passīvi** дієслів *deleo, delēvi, delētum, delēre* та *mitto, misi, missum, mittere*:

Sing.	1.	delētus, -a, -um sum	missus, -a, -um
	2.	delētus, -a, -um es	missus, -a, -um
	3.	delētus, -a, -um est	missus, -a, -um
Pl.	1.	delēti, -ae, -a sumus	missi, -ae, -a sumus
	2.	delēti, -ae, -a estis	missi, -ae, -a estis
	3.	delēti, -ae, -a sunt	missi, -ae, -a sunt

Urbs delēta est. Mісто було знищено. Urbes delētae sunt. Міста були знищенні.

2) **Plusquamperfectum indicatīvi passīvi** («Передминулий» час дійсного способу пасивного стану)

Plusquamperfectum indicatīvi passīvi утворюється за допомогою **participium perfecti passivi** відмінованого дієслова і допоміжного дієслова

esse в imperfectum indicatīvi.

Зразки відмінювання в **plusquamperfectum indicatīvi passīvi** дієслів *deleo, delēvi, delētum, delēre* та *mitto, missi, missum, mittēre*:

Sing.	1. 2. 3.	delētus, -a, -um eram delētus, -a, -um eras delētus, -a, -um erat	missus, -a, -um eram missus, -a, -um eras missus, -a, -um erat
Pl.	1. 2. 3.	delēti, -ae, -a eramus delēti, -ae, -a eratis delēti, -ae, -a erant	missi, -ae, -a erēmus missi, -ae, -a erētis missi, -ae, -a erant

3) Futūrum II indicatīvi passīvi («перед майбутній» час дійсного способу пасивного стану)

Futūrum II indicatīvi passīvi утворюється за допомогою **participium perfecti passīvi** відмінованого дієслова і допоміжного дієслова **esse** в **futūrum I indicativi actīvi**. [14]

Зразки відмінювання в **futūrum II indicatīvi passīvi** дієслів *deleo, delēvi, delētum, delēre* та *mitto, missi, missum, mittēre*:

Sing.	1. 2. 3.	delētus, -a, -um ero delētus, -a, -um eris delētus, -a, -um erit	missus, -a, -um ero missus, -a, -um eris missus, -a, -um erit
Pl.	1. 2. 3.	delēti, -ae, -a erimus delēti, -ae, -a eritis delēti, -ae, -a erunt	missi, -ae, -a erēmus missi, -ae, -a erētis missi, -ae, -a erunt

LECTIO XIII-XIV (TERTIA DECIMA- QUARTA DECIMA)

Verbum deponens.

План:

- Verbum deponens.
- Verbum semideponens.
- Неправильні дієслова.

1) **Verbum deponens** (відкладне дієслово) - це таке дієслово, яке має тільки пасивні форми, але активне значення. Відкладні дієслова мають три основні (словникові) форми: **praesens indicativi** 1-ша особа однини; **perfectum indicativi**, 1-ша особа однини та **infinitivus praesentis**: [2]

hortor; hortatus sum, hortāri заохочувати;
polliceor; pollicitus sum, pollicēri обіцяти;
utor, usus sum, uti користуватися, вживати;
partior, partitus sum, partīri ділити.

Відкладні дієслова мають тільки дві основи: основу інфекта (недоконаного виду), яку найлегше виділити у неозначеній формі відкинувши суфікси -гі (для дієслів I, II та IV дієвідмін) та -і (для дієслів III дієвідміни) та основу супіна, яку можна виділити з форми пасивного дієприкметника. [2]

Часи недоконаного виду утворюються від основи інфекта за допомогою пасивних закінчень та відповідних суфіксів для минулого та майбутнього часів.

Часи доконаного виду утворюються за допомогою **perfectum perfecti passivi** відмінюваного дієслова та допоміжного дієслова **sum, fui, esse** у відповідних часах (**praesens, imperfectum, futūrum I**). [2]

Зразки відмінювання поданих вище дієслів:
Praesens Indicativi [2]

Число	Особа	hortari	polliceri	uti	partiri
Sing.	1.	hortor	polliceor	utor	partier
	2.	hortāris	pollicēris	utēris	partiris
	3.	hortātur	pollicētur	utītur	partitur
Pl.	1.	hortāmur	pollicēmur	utīmur	partīmur
	2.	hortamīni	pollicemīni	utimīni	partimīni
	3.	hortantur	pollicentur	utuntur	partiuntur

Imperfectum indicativi [2]

Число	Особа	hortāri	pollicēri	uti	partīri
Sing.	1.	hortābar	pollicēbar	utēbar	partiēbar
	2.	hortabāris	pollicebāris	utebāris	partibāris

	3.	hortabātur	pollicebātur	utebātur	partibātur
Pl.	1.	hortabāmur	pollicebāmur	utebāmur	partiebāmur
	2.	hortabamīni	pollicebamīni	utebamīni	partiebamīni
	3.	hortabantur	pollicebantur	utebantur	partiebantur

Futurum I indicative [2]

Число	Особа	hortāri	pollicēri	uti	partiri
Sing.	1.	hortābor	pollicēbor	utar	partiar
	2.	hortabēris	pollicebēris	uteris	partiēris
	3.	hortabitur	pollicebitur	utetur	partiētur
Pl.	1.	hortabīmur	pollicebīmur	utēmur	partiēmur
	2.	hortabimīni	pollicebīmini	utemīni	partiemīni
	3.	hortabuntur	pollicebuntur	utentur	partientur

Perfectum indicative [2]

Число	Особа	hortor, -atus sum, -ari	utor, usus sum, uti
Sing.	1.	hortātus, -a, -um sum	usus, -a, -um sum
	2.	hortātus, -a, -um es	usus, -a, -um es
	3.	hortātus, -a, -um est	usus, -a, -um est
Pl.	1.	hortāti, -ae, -a sumus	usi, -ae, -a sumus
	2.	hortāti, -ae, -a estis	usi, -ae, -a estis
	3.	hortāti, -ae, -a sunt	usi, -ae, -a sunt

Plusquamperfectum indicative [2]

Число	Особа	hortor, -atus sum, -ari	utor, usus sum, uti
Sing.	1.	hortatus, -a, -um eram	usus, -a, -um eram
	2.	hortatus, -a, -um eras	usus, -a, -um eras
	3.	hortatus, -a, -um erat	usus, -a, -um erat
Pl.	1.	hortati, -ae, -a erāmus	usi, -ae, -a erāmus
	2.	hortati, -ae, -a erātis	usi, -ae, -a erātis
	3.	hortati, -ae, -a erant	usi, -ae, -a erant

Futurum II indicative [2]

Число	Особа	hortor, -atus sum, -ari	utor, usus sum, uti
Sing.	1.	hortatus, -a, -um ero	usus, -a, -um ero
	2.	hortatus, -a, -um eris	usus, -a, -um eris
	3.	hortatus, -a, -um erit	usus, -a, -um erit
Pl.	1.	hortati, -ae, -a erīmus	usi, -ae, -a erimus
	2.	hortati, -ae, -a erītis	usi, -ae, -a eritis
	3.	hortati, -ae, -a erunt	usi, -ae, -a erunt

2) **Verbum semideponens** (напіввідкладне дієслово) - це таке дієслово, яке має частину форм активних і частину пасивних, а значення в усіх

випадках активне. Три основні форми показують, які часи напіввідкладного дієслова мають активні форми, а які – пасивні:

audeo, ausus sum, audēre наважуватись;

gaudeo, gavisus sum, gaudēre радіти;

confido, confisus sum, confidēre довіряти.

Відмінювання дієслова **gaudeo, gavisus sura, gaudēre** в усіх часах дійсного способу:

Система **infectum indicative [2]**

		praesens	imperfectum	futurum I
Sing.	1.	gaudeo	gaudēbam	gaudēbo
	2.	gaudes	gaudēbas	gaudēbis
	3.	gaudet	gaudēbat	gaudēbit
Pl.	1.	gaudēmus	gaudebāmus	gaudebīmus
	2.	gaudētis	gaudebātis	gaudebītis
	3.	gaudent	gaudēbant	gaudēbunt

Система **perfectum indicative [2]**

		perfectum	plusquamperfectum	futurum II
Sing.	1.	gavīsus, -a, -um	gavīsus, -a, -um	gavīsus, -a, -um ero
	2.	sum	eram	gavīsus, -a, -um eris
	3.	gavīsus, -a, -um es gavīsus, -a, -um est	gavīsus, -a, -um eras gavīsus, -a, -um erat	gavīsus, -a, -um erit
Pl.	1.	gavīsi, -ae, -a	gavīsi, -ae, -a	gavīsi, -ae, -a
	2.	sumus	eramus	erimus
	3.	gavīsi, -ae, -a estis gavīsi, -ae, -a sunt	gavīsi, -ae, -a eratis gavīsi, -ae, -a erant	gavīsi, -ae, -a eritis gavīsi, -ae, -a erunt

3) **Неправильними** в латинській мові називають дієслова, які мають певні відхилення від загальних правил відмінювання дієслів. До неправильних зараховують дієслова:

1. *sum, fui, esse* бути та ряд дієслів, утворених від слова *бути* за допомогою префіксів, наприклад: *absum, afui, abesse* бути відсутнім, бути віддаленим; *adsum, adfui (affui), adesse* бути присутнім, допомагати; *desum, defui, deesse* не вистачати, *intersum, interfui, interesse* бути між чимсь, брати участь та ін. Сюди ж належить і дієслово *possum, potui, posse* могти, утворене на базі дієслова *бути* за допомогою префікса *pot* (<*potis* могутній), який перед *s* виступає в асимільованій формі *pos-*. Часи

доконаного виду утворюються від основи **potu-**.

Відмінювання дієслова *бути* див. у лекціях 5-ій 6-ій т;I 10-11 -ій. Тут наводимо відмінювання в усіх часах дійсного способу дієслів *absum, afui, abesse* та *possum, potui, posse*. [2]

Число	Особа	praesens	imperfectum	futurum I
Sing.	1.	absum	aběram	aběro
	2.	abes	aběras	aběris
	3.	abest	aběrat	aběrit
Pl.	1.	absumus	aberāmus	aberīmus
	2.	abestis	aberātis	aberītis
	3.	absunt	aběrant	aběrunt

Число	Особа	perfectum	plusquamperfectum	futurum II
Sing.	1.	afui	afuěram	afuěro
	2.	afuisti	afuěras	afuěris
	3.	afuit	afuěrat	afuerit
Pl.	1.	afuimus	afuerāmus	afuerīmus
	2.	afuistis	afuerātis	afuerītis
	3.	afuerunt	afuěrant	afuěrint

Дієслово possum, potui, posse

Число	Особа	praesens	imperfectum	futurum I
Sing.	1.	possum	potěram	potěro
	2.	potes	potěras	potěris
	3.	potest	potěrat	potěrit
Pl.	1.	possūmus	poterāmus	poterīmus
	2.	potestis	poterātis	poterītis
	3.	possunt	potěrant	potěrunt

Число	Особа	perfectum	plusquamperfectum	futurum II
Sing.	1.	potui	potuěram	potuěro
	2.	potuisti	potuěras	potuěris
	3.	potuit	potuěrat	potuěrit
Pl.	1.	potuīmus	potuerāmus	potuerīmus
	2.	potuīstis	potuerātis	potuerītis
	3.	potuērunt	potuěrant	potuěrint

2. До неправильних дієслів латинської мови належать також: **edo, edi, esum, edere īsti; fero, tuli, latum, ferre нести; volo, volui, velle хотіти, nolo, nolui, nolle не хотіти, malo, malui, malle більше хотіти; eo, ii, itum, ire ити;**

fio, factus sum, fieri ставатися, траплятися та утворені на їхній основі складні дієслова, наприклад: **confero, contuli, collatum, conferre** зносити (в одне місце), забирати; **transeo, transii, transitum, transire** переходити. Подаємо відмінювання в **praesens indicativi** дієслів **volo, volui, velle** та **fero, tuli, latum, ferre**:

Число	Особа	velle	ferre
Sing.	1.	volo	fero
	2.	vis	fers
	3.	vult	fert
Pl.	1.	volumes	ferimus
	2.	vultis	fertis
	3.	volunt	ferunt

Imperfectum indicativi та **futurum I** утворюються за зразком дієслів III дієвідміни, а часи доконаного виду - за загальним правилами. [2]

LECTIO XV (QUINTA DECIMA)

Pronomina (займенники).

План:

- Pronomina (займенники).
- Adiectīva pronominalia.
- Pronomīna interrogatīva et relatīva.
- Pronomina indefinīta.

Латинські займенники поділяються на розряди, аналогічні до відповідних розрядів в українській та інших мовах. [2]

1. Pronomina personalia

2. Pronomen reflexivum

3. Pronomina possessiva

Відмінювання цих трьох розрядів займенників див. у занятті III.

4. Pronomina demonstrativa

У латинській мові — чотири вказівні займенники.

is, ea, id цей, ця, це

hic, haec, hoc цей, ця, це

iste, ista, istud той, та, те

ille, illa, illud той, та, те

Усі вказівні займенники в **G. sing**, для усіх родів мають однакове закінчення **-ius**, в **D. sing**, **-i**, в інших відмінках - закінчених I (f) - II (m, n) відмін. [2]

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
N.	iste	ista	istud	isti	istae	ista
G.		istius		istōrum	istārum	istōnim
D.		isti			istis	
Acc.	istu	istam	istud	istos	istas	ista 1
Abl.	isto	ista	isto		istis	

Так, як цей займенник, відмінюються займенники **ille, illa, illud**, а також означальний займенник **ipse, ipsa, ipsum** та група слів, які називаються **Adiectīva pronominalia** (займенникові прикметники):

unus, una, unum один, одна, одне

solus, sola, solum єдиний, єдина, єдине

totus, tota, totum весь, вся, все

alter, altēra, altērum другий, друга, друге

neuter, neutra, neutrum ні той, ні другий; ні та, ні друга; ні те, ні друге та інші.

Займенники **is, ea, id** та **hic, haec, hoc** при відмінюванні мають ряд особливостей, спричинених фонетичними та іншими законами мови:

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
N.	is	ea	id	ei (ii)	eae	ea
G.		eius		eōrum	eārum	eōrum
D.		ei			eis(iis)	
Acc.	eum	eam	id	eos	eas	ea
Abl.	eo	ea	eo		eis (iis)	

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
N.	hic	haec	hoc	hi	hae	haec
G.		huius		horum	harum	horum
D.		huic			his	
Acc.	hunc	eam	id	hos	has	haec
Abl.	hoc	ea	eo		his	

Зауваження до відмінювання вказівних займенників: [2]

1. При відмінюванні займенника **is**, **ea**, **id** використовуються два різновиди основи: **-e-** та **-i-**.

2. Займенник **hic**, **haec**, **hoc** має вказівну частку **-с**, яка в деяких відмінках виступає у постпозиції до займенника. Форми **hunc** та **hanc** виникли в результаті фонетичних змін з **humc** та **hamc**.

Усі вказівні займенники можуть виконувати функцію особових займенників 3-ої особи, якщо виступають у реченні підметом або додатком. Порівняйте речення: *Is puer scribit. Цей хлопчик пише. Video rięrum. Is scribit. Бачу хлопчика. Він пише.*

5. Pronomina interrogativa et relativa (питальні та відносні займенники)

Питальний та відносний займенник **qui**, **quae**, **quod** який, яка, яке має такі відмінкові форми: [2]

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
N.	qui	quae	quod	qui	quae	quae
G.		cuius		quorum	quārum	quōrum
D.		cui			quibus	
Acc.	quem	quam	quod	quos	quas	quae
Abl.	quo	qua	quo		quibus	

Питальний займенник **quis?** **quid?** **xto?** **що?** має тільки форми однини і відмінюється так, як займенник **qui**, **quae**, **quod** в однині:

	Singularis	
N.	quis?	quid?
G.		cuis?
D.		cui?
Acc.	quem?	quid?
Abl.		quo?

6. *Pronomina indefinita* (неозначені займенники) [2]

Неозначені займенники утворюються від питальних займенників за допомогою різних часток або шляхом подвоєння питального займенника:

aliquis, aliquid хто-небудь, будь-хто, хтось

aliqui, aliqua, aliquod який-небудь, будь-який, якийсь

quisque, quaeque, quodque кожний

quisquis, quidquid хто б не, що б не та інші.

Частки стоять перед або після займенника і пишуться разом з ним. При відмінюванні частка приєднується до відмінкових форм питального займенника, напр., N. sing, *aliquis*, G. sing, *alicuius*..., N. sing, *quisque*, G. sing, *cuiusque*, D. sing, *cuique*...

7. *Pronomina negativa* (заперечні займенники) [2]

nemo ніхто; *nihil* ніщо; *nullus, a, ut* ніякий, а, е.

LECTIO XVI (SEXTA DECIMA)

Nomen adiectivum (прикметник)

План:

- Nomen adiectivum (прикметник).
- Gradus comparationis adiectivorum.

Якісні прикметники у латинській мові мають три ступені порівняння:
gradus positīvus (звичайний ступінь), **gradus comparatīvus** (вищий ступінь), **gradus superlatīvus** (найвищий ступінь).

Gradus comparatīvus

Вищий ступінь утворюється від основи прикметника за допомогою суфікса -ior для чоловічого та жіночого роду, та суфікса -ius для середнього роду: [2]

Gradus positivus	Основа прикметника	Gradus comparativus	
		m, f	n
I-II відміни longus, -a, -um niger, -gra, - liber, -era, -	long- nigr- liber-	longior nigrior liberior	longius nigrius liberius
III відміна celer, -eris, -ere acer, acris, acre brevis, -e felix, felicis	celer- acr- brev- felic-	celerior acrior brevior felicior	celerius acrius brevius felicius

У вищому ступені прикметники відмінюються за приголосним типом III відміни. [2]

	Singularis		Pluralis	
	m, f	n	m, f	n
N.	longior	longius	longiōres	longiōra
G.		longiōris		longiōrum
D.		longiōri		longiorībus
Acc.	longiōrem	longius	longiōres	longiōra
AbI		longiōre		longiorībus

При вживанні прикметників у вищому ступені можливі дві конструкції:

1. Конструкція з використанням сполучника **quam** **ніж**: **Argentum vilius est, quam aurum. Срібло дешевше, ніж золото.**

2. Конструкція без сполучника і без прийменника: слово, що вказує на об'єкт порівняння, стоїть в **Ablatīvus**, який відповідно до своєї функції називається **Ablatīvus comparatiōnis** (аблятив порівняння): *Argentum vilius est auro. Срібло дешевше від золота.*

Gradus superlatīvus [2]

3. **Найвищий ступінь** утворюється за допомогою суфіксів **-issim-**, **-rīm-**, **-līm-** та родових закінчень **-us**, **-a**, **-um**. У найвищому і ступені прикметники відмінюються за I (f) -II (m, n) відмінами.

а) За допомогою суфікса **-issim-**, який додається до основи, найвищий ступінь порівняння утворюють прикметники I-II відміни на **-us**, **-a**, **-um** і більшість прикметників III відміни з двома та одним іакінченням:

Gradus positivus	Основа прикметника	Gradus superlativus
longus, -a, -um	long-	longissimus, -a, -um
brevis, -e	brev-	brevissimus, -a, -um
felix, -īcis	felic-	felicissimus, -a, -um

б) Усі прикметники на **-er** утворюють найвищий ступінь за допомогою суфікса **-rīm**, який додається безпосередньо до форми **N.sing.** чоловічого роду.

Gradus positivus	Основа прикметника	Gradus superlativus
niger, -gra, -grum	nigr-	nigerrimus, -a, -um
liber, -ěra, -ěrum	liber-	liberrimus, -a, -um
acer, acris, acre	acr-	acerrimus, -a, -um
celer, -ěris, -ěre	celer-	celerrimus, -a, -um

в) За допомогою суфікса **-līm-** утворюють найвищий ступінь шість прикметника з основою на **-il-**.

Gradus positivus	Основа прикметника	Gradus superlativus
facilis, -e	facīl-	facillimus, -a, -um
difficilis, -e	dificīl-	dificillimus, -a, -um
similis, -e	simīl-	simillimus, -a, -um
dissimilis, -e	dissimīl-	dissimillimus, -a, -um
gracilis, -e	gracīl-	gracillimus, -a, -um
humilis, -e	humil-	humillimus, -a, -um

Інші прикметники на **-īlis**-утворюють найвищий ступінь за допомогою суфікса **-issim-**: **utilis**, **-e** – **utilissimus**, **-a, -um**.

При прикметниках у найвищому ступені з метою виділення частини з цілого вживається родовий відмінок множини, так званий **genetīvus partitīvus** (родовий частковий): **Omnium Gallōrum fortissimi sunt Belgae.** З усіх галлів найхоробрішими є бельги.

Такий же **genetīvus partitīvus** вживається при деяких займенниках, числівниках: **Unus omnium. Один з усіх. Quis vestrum?** Хто з вас?

Деякі особливості утворення ступенів порівняння прикметників [2]

1. Суплетивні ступені порівняння

П ять прикметників утворюють ступені порівняння суплетивним способом, тобто від різних основ.

Positīvus	Comparatīvus	Superlatīvus
m f n	m, f	n
bonus, -a, -um <i>добрий</i>	melior	melios
malus, -a, -um <i>поганий</i>	peior	peius
magnus, -a, -um <i>великий</i>	maior	maius
parvus, -a, -um <i>малий</i>	minor	minus
multi, -ae, -a <i>численні</i>	plures	plura

2. Описові ступені порівняння [2]

Прикметники І-ІІ відміни, основа яких закінчується на голосні –e- або –i-, утворюють ступені порівняння описовим способом: **comparatīvus** – за допомогою прислівника **magis** *більше*, **superlatīvus** – за допомогою прислівника **maxime** *найбільше*.

Positīvus	Comparatīvus	Superlatīvus
idoneus, -a, -um	magis idoneus, -a, -um	maxime idoneus, -a, -um
varius, -a, -um	magis varius, -a, -um	maxime varius, -a, -um

3. Неповні ступені порівняння [2]

Деякі прикметники, що походять від прийменників, вживаються лише в **comparatīvus** і **superlatīvus**.

Прийменник	Comparativus	Superlativus
post (Acc) після	posterior, -ius	postēmus, -a, -um
supra (Acc) над	superior, -ius	suprēmus, -a, -um

LECTIO XVII (SEPTIMA DECIMA) Nomen numerāle (числівник)

План:

- Nomen numerāle (числівник).
- Утворення кількісних числівників.
- Утворення порядкових числівників.
- Відмінювання числівників.
- Синтаксис числівників.

У латинській мові є чотири розряди числівників: [2]

1. **Numeralia cardinalia** (кількісні) - відповідають на питання *скільки?*
2. **Numeralia ordinalia** (порядкові) - відповідають на питання *який, -а, -е?*
3. **Numeralia distributiva** (розділові) - відповідають на питання *по скільки?*
4. **numeralia adverbialia** (прислівникові) - відповідають на питання *скільки разів?*

1) Утворення кількісних числівників

Кількісні числівники поділяються на основні та похідні.

Основні (прості) числівники: 1-10 (**unus, duo, tres, quattuor, quinque, sex, septem, octo, novem, decem**), 20 (**viginti**), 100 (**centum**), 1000 (**mille**).

Числівники від 11 до 17 утворюються додаванням до основного числівника слова **-decim(< decem)**: **undecim, duodecim** і т.д.

Складні числівники з останньою цифрою 8 або 9 утворюються відніманням від наступного десятка відповідно 2 (**duo**) або 1 (**un-**)

18 - **duodeviginti**, 19 - **undeviginti**,

28 - **duodetriginta**, 29 - **undetriginta** і т.д.

Назви десятків від 30 до 90 утворюються додаванням до основного числівника слова **-ginta**, що означає десяток, наприклад **triginta, quinquaginta**.

Складені числівники від 21 до 99 можна позначати двояко: або спочатку називаються десятки, а потім одиниці, або спочатку одиниці, потім сполучник **et**, а тоді десятки: 22 - **viginti duo** або **duo et viginti**.

Назви сотень від 200 до 900 утворюються додаванням до основного числівника слова **-centi** або **-genti** (<**centum**), наприклад: **sescenti, octingenti**.

Числівники понад 100 позначаються так: спочатку сотні, потім десятки і одиниці: 847 - **octingenti quadraginta septem**.

2) Утворення порядкових числівників

Порядкові числівники, крім **primus, -a, -um i secundus, -a, -um** (або **alter, -éra, -érum**), утворюються від відповідних кількісних числівників за допомогою родових закінчень **-us, -a, -um**. Перед закінченнями можливі фонетичні зміни.

Порядкові числівники, починаючи з 18, утворюються за допомогою

суфікса **-esīm-**: **vicesīmus, -a, -um** (<viginti).

У складених порядкових числівників усі компоненти мають порядкову форму: 436-ий - **quadringentesīmus tricesīmus sextus.**

фабс ькі	Римсь кі	Numeralia cardinalia	Numeralia ordinalia
1	I	unus, una,	primus, a, um
2	II	duo, duae,	secundus, a, um; alter, -ěra, -ěrum
3	III	tres, tres, tria	tertius, -a, -um
4	IV	quattuor	quartus, -a, -um
5	V	quinque	quintus, -a, -um
6	VI	sex	sextus, -a, -um
7	VII	septem	septimus, -a, -um
X	VIII	octo	octavus, -a, -um
9	IX	novem	nonus, -a, -um
10	X	decem	decimus, -a, -um
11	XI	undecim	undecīmus, -a, -um
12	XII	duodecim	duodecīmus, -a, -um
13	XIII	tredecim	tertius, -a, -um decīmus, -a, -um
14	XIV	quattuordeci	quartus decīmus, -a, -um
15	XV	quindecim	quintus decīmus, -a, -um
16	XVI	sedecim	sextus decīmus, -a, -um
17	XVII	septendecim	septimus decīmus, -a, -um
18	XVIII	duodeviginti	duodevicesīmus, -a, -um
19	XIX	undeviginti	undevicesīmus, -a, -um
20	XX	viginti	vicesīmus, -a, -um
21	XXI	unus et	unus et vicesīmus, -a, -um або
		або viginti	vicesīmus primus, -a, -um
22	XXII	duo et viginti	alter et vicesīmus, -a, -um або
		viginti duo	vicesīmus alter, -ěra, -ěrum
28	XXVI	duodetriginta	duodetricesīmus, -a, -um
29	XXIX	undetriginta	undetricesīmus, -a, -um
30	XXX	triginta	tricesīmus, -a, -um
40	XL	quadraginta	quadragesīmus, -a, -um
50	L	quinquaginta	quinquagesīmus, -a, -um ,
60	LX	sexaginta	sexagesīmus, -a, -um 1

70	LXX	septuaginta	septuagesimus, -a, -um
80	LXXX	octoginta	octagesimus, -a, -um
90	xc	nonaginta	nonagesimus, -a, -um
98	XCVII	nonaginta	nonagesimus octāvus, -a, -um
99	XCIX	novem et	nonus et nonagesimus, -a, -um; nonagesimus
100	c	centum	centesimus, -a, -um
200	cc	ducenti, ae, a	ducentesimus, -a, -um
300	ccc	trecenti, ae, a	trecentesimus, -a, -um
400	CD	quadringendi,	quadringentesimus, -a, -um
500	D	quingenti, ae,	quingentesimus, -a, -um
600	DC	sescenti, ae, a	sescentesimus, -a, -um
700	DCC	septingenti,	septingentesimus, -a, -um
800	DCCC	octingenti,	octingentesimus, -a, -um
900	CM	nongenti, ae,	nongentesimus, -a, -um
1000	M	mille	millesimus, -a, -um
2000	MM	duo milia	bis millesimus, -a, -um
3000	MMM	tria milia	ter millesimus, -a, -um
4000	MMM	quattuor	quater millesimus, -a, -um
5000	V	quinque milia	quinquies millesimus, -a, -um
1000	X	decem milia	decies millesimus, -a, -um
1000	,c	centum milia	centies millesimus, -a, -um

3) Відмінювання числівників [2]

Із кількісних числівників відмінюються 1, 2, 3 і назви сотень. Числівник 1 відмінюється за зразком вказівних займенників:

	Singularis		
	m	n	f
N.	unus	una	unum
G.		unius	
D.		uni	
Acc.	unum	unam	unum
Abl.	uno	una	uno

Числівник 2 при відмінюванні має архаїчні форми двоїни; числівник 3 відмінюється за третьою відміною (голосним типом):

Casus	Singularis			Pluralis	
	m	f	n	m,f	n
N.V.	duo	duae	duo	tres	tria
G.	duōrum	duarum	duōrum	trium	

D.	duōbus	duābus	duōbus	tribis
Acc.	duos	duas	duo	tres
Abl.	duōbus	duābus	duōbus	tribus

Назви сотень відмінюються за I-II відміною у множині: [2]

Casus	Pluralis		
	m	f	n
N.V.	ducenti	ducentae	ducenta
G.	ducentorum	ducentarum	ducentorum
D.	ducentis	ducentis	ducentis
Acc.	ducentos	ducentas	ducenta
Abl.	ducentis	ducentis	ducentis

Числівник **mille** (тисяча) не відмінюється; для множини служить слово **milia** (тисячі), яке відмінюється за голосним типом III відміни:

Casus	
N.V.	milia
G.	miliūm
D.	milibus
Acc.	milia
Abl.	milibus

Порядкові числівники відмінюються як і прикметники I-II відміни.

4) Синтаксис числівників [2]

1) Кількісні числівники у латинській мові виступають означенням до іменника, при цьому відмінювані числівники 1, 2, 3 і назви сотень від 200 до 900 узгоджуються з іменниками в роді, числі та відмінку:

unus puer, una pars, unum verbum;
duo puēri, duae partes, duo verba;
tres puēri, tres partes, tria verba ;
ducenti puēri, ducentae partes, ducenta verba.

2) Невідмінювані кількісні числівники від 4 до 100, а також числівник 1000 не впливають на відмінок іменника:

quinq̄ue puēri, quinq̄ue verba.

3) Від числівника **milia** (тисячі), як і від іменника, залежить інший іменник у родовому відмінку: *quattuor milia milītum* чотири тисячі воїнів.

На питання «скільки?» в латинській мові відповідає слово в **Acc.**: **Habeo duos amīcos.** Маю двох друзів. **Habeo decem amīcos.** Маю десять друзів.

4) Порядкові числівники у реченні виступають означенням і узгоджуються з іменником в роді, числі та відмінку: *lectio dec̄ima* заняття десяте. На питання «коли?» відповідає **Abl.** без прийменника: *annus millesimus nongentesimus nonagesimus nonus 1999-ий рік.* *Roma anno septingentesimo quinquagesimo tertio ante aeram nostram condīta est.* Рим був заснований 753 р. до н.е.

LECTIO XVIII (DUODEVICESIMA)

Неособові (іменні) форми дієслова

План:

- Неособові (іменні) форми дієслова.
- Infinitivi, participia, gerundium et gerundivum.

Латинське дієслово має п'ять граматичних форм, які не вказують на особу: віддієслівні іменники (інфінітиви, герундій, супін) та віддієслівні прикметники (дієприкметники, герундив). У цих формах у реченні дієслово виступає додатком, означенням, компонентом синтаксичних зворотів, у поєднанні з різними формами дієслова «бути» творить описові дієвідмінювання.

Неособові форми, як і особові, творяться від основ інфекта, перфекта, супіна.

Синтетичні неособові форми дієслова [2]

а) Форми, які утворюються від основи інфекта:

1. **Infinitīvus praesentis actīvi** (неозначена форма теперішнього часу активного стану) утворюється від основи інфекта за допомогою суфікса **-re**; **infinitīvus praesentis passīvi** (неозначена форма теперішнього часу пасивного стану)- за допомогою суфікса **-ri** (для I, II і IV дієвідмін) та суфікса **-i** (для III дієвідмін):

amāre - amāri; docēre - docēri;

scribēre - scribī; audīre - audīri.

У реченні **infinitīvus praesentis** виступає підметом, частиною складеного присудка, додатком: **Errāre humānum est. Помилатися є людським (властивим людині).** **Nemo debet bis punīri pro uno delicto. Никто не повинен бути двічі покараним за одну провину.** **Grammatica docet recte legēre, scribēre, dicēre.** Граматика вчить правильно читати, писати, говорити.

2. **Participium praesentis actīvi** (дієприкметник теперішньот часу активного стану) утворюється від основи інфекта за допомогою суфікса **-nt-** (I і II дієвідміни) та **-ent-** (III і IV дієвідміни).

Participium praesentis actīvi відмінюється як прикметник III відміни з одним закінченням. **N. sing,** утворюється сигматичним способом і в результаті фонетичних змін закінчується на **-ns** або **-ens** (**nts >nss >ns**):

amāre: amans, -ntis люблячий;

docēre: docens, -ntis навчаючий;

scribēre: scribens, -entis пишучий;

audīre: audiens, -entis слухаючий.

Латинський дієприкметник має атрибутивне (належить до іменника і формально, і змістово) або предикативне (формально належить до іменника, а змістово — до дієслова) значення, тобто значення дієприкметника або дієприслівника.

Participium praesentis actīvi виражає ознаку за дією, яка нідбувається одночасно з дією присудка: **Video(vidi) puērum librum legentem.** Я бачу (побачив) хлопчика, який читає книжку. **Puer fabūlam legens ridēbat.** Хлопчик, читаючи книжку, сміявся. **Terra commūnis possessio est omnium laborantium.** Земля є спільною власністю усіх працюючих. [2]

3. **Gerundīvum** герундив (віддієслівний прикметник зі значенням повинності у пасивному стані) утворюється від основи інфекта та допомогою суфікса **-nd-** (І і ІІ дієвідміни) та **-end-** (ІІІ і ІV дієвідміни) і родових закінчень **-us, -a, -um:** **amāre:** amandus, a, -um той, якого треба любити; **docēre:** docendus, -a, -um той, якого треба навчати; **scribēre:** scribendus, -a, -um той, якого треба писати; **audiēre:** audiendus, -a, -um той, якого треба слухати. **Gerundīvum** підмінюється як прикметники І-ІІ відміни.

У речені **gerundivum** виступає означенням або іменною частиною складеного присудка (синтаксичні функції та способи перекладу див. у наступній лекції). [2]

4. **Gerundīum** герундій (віддієслівний іменник, який означає процес дії) утворюється від основи інфекта за допомогою суфікса **-nd-** (І і ІІ дієвідміни) і **-end-** (ІІІ і ІV дієвідміни), має закінчення непрямих відмінків однини ІІ відміни: **doceo, docui, doctum, docere:** [2]

N.	-
G.	docendi
D.	docendo
Acc.	(ad) docendum
Abl.	docendo

У речені **gerundīum** виконує роль непрямого додатка, українською мовою перекладається віддієслівним іменником, інфінітивом або дієприслівником: **Ars scribendi.** Мистецтво писання (писати). **Docendo discimus.** Навчаючи вчимося.

б) Форма, яка утворюється від основи перфекта: [2]

1. **Infinitīvus perfecti actīvi** (неозначена форма минулого часу активного стану) утворюється від основи перфекта за допомогою суфікса **-isse:** **deleo, delēvi, delētum, delēre:** *delevisse* руйнувати (в минулому); **mittō, misi, missum, mittēre:** *misisse* посыкати (в минулому); **sum, fui, esse:** *fuisse* бути (в минулому). (Синтаксичні функції цієї форми і способи перекладу див. у лекції XXI-XXII).

в) Форми, які утворюються від основи супіна: [2]

1. **Participium perfecti passīvi** (дієприкметник минулого часу пасивного стану) утворюється від основи супіна за допомогою родових закінчень **-us, -a, -um;** відмінюється як прикметники І-ІІ відміни. У речені виступає: а) означенням; б) творить пасивні форми часів доконаного виду; в) вживається у синтаксичному звороті **Ablatīvus absolūtus** (див. наступну лекцію).

2. **Participium futūri actīvi** (дієприкметник майбутнього часу активного стану) утворюється від основи супіна за допомогою суфікса **-ur-** і родових закінчень **-us, -a, -um;** виражає ознаку за наміром виконати дію, на яку

вказує дієслово. У реченні виступає означенням або частиною складеного іменного присудка (див. наступну лекцію).

Зразки утворення дієприкметників минулого та майбутньою часів:

deleo, evi, etum, ēre: delētus, -a, -um зруйнований;

deletūrus, -a, -um той, що має намір руйнувати;

mitto, misi, missum, ēre: missus, -a, -um посланий,

missūrus, -a, -um той, що має намір посыкати,

sum, fui, esse: futūrus, -a, -um той, що має намір бути.

Аналітичні неособові форми дієслів [2]

1. **Infinitīvus perfecti passīvi** (неозначена форма минулого часу пасивного стану) утворюється за допомогою **participium perfecti passīvi** відмінованого дієслова і допоміжного дієслова **esse** в **infinitīvus praesentis**:

deleo, ēvi, ētum, ēre: delētus, a, um esse; mitto, misi, missum,

ēre: missus, a, um esse(Синтаксичні функції і способи перекладу цієї форми див. у лекції XXI-XXII).

2. **Infinitīvus futūri actīvi** (неозначена форма майбутнього часу активного стану) утворюється за допомогою **participium futūri actīvi** відмінованого дієслова та дієслова **esse** в **infinitīvus praesentis**:

deleo, ēvi, ētum, ēre: deletūrus, a, um esse; mitto, misi, missum,

ēre: missūrus, a, um esse; sum, fui, esse: futūrus, a, um esse (=fore)

(Синтаксичні функції і способи перекладу цієї форми див. у лекції XXI-XXII).

3. **Infinitīvus futūri passīvi** (неозначена форма майбутнього часу пасивного стану) утворюється за допомогою **supīnum** відмінованого дієслова і допоміжного дієслова **eo, ii, itum, īre** в

infinitīvus praesentis passīvi:

deleo, ēvi, ētum, ēre: delētum iri; mitto, misi, missum, ēre: missum iri.

(Синтаксичні функції і способи перекладу цієї форми див. у розділі XXI-XXII).

LECTIO XIX -XX (UNDEVICESIMA - VICESIMA)

Описове дієвідмінювання

План:

- Coniugatio periphrastica actīva.
- Coniugatio periphrastica passīva.
- Ablatīvus absolūtus.

1. Coniugatio periphrastica actīva (описове дієвідмінювання активного стану) [13]

Описове дієвідмінювання активного стану - це вираження присудка за допомогою **participium futūri actīvi** (дієприкметника майбутнього часу активного стану) у поєднанні з дієсловом **esse** бути в усіх часах і способах. Такий присудок виражає намір, готовність щось зробити: **Puer librum lectūrus est.** Хлопчик має намір читати книжку. **Caesar Galliam expugnatūrus erat.** Цезар мав намір завоювати Галлію.

2. Coniugatio periphrastica passīva (описове дієвідмінювання пасивного стану) [13]

Описове дієвідмінювання пасивного стану — це вираження присудка за допомогою герундива і дієслова **esse** бути в усіх часах і способах. Такий присудок виражає необхідність, повинність виконання якоїсь дії: **Liber legendus est (erat, erit).** Книгу треба (треба було, треба буде) читати.

Слово, яке вказує на виконавця дії, при герундиві ставиться в давальному відмінку: **Liber mihi (ру́єро, fratri) legendus est.** Способи перекладу: 1) Мені (хлопчикові, брату) треба читати книжку. 2) Я (хлопчик, брат) повинен читати книжку. 3) Книжка повинна читатися мною (хлопчиком, братом).

3. Ablatīvus absolūtus (аблатив самостійний, незалежний) [13]

Ablativus absolūtus - це граматично незалежний від жодного члена речення синтаксичний зворот, який складається з іменника або займенника в аблативі та узгодженого з ним дієприкметника. Ці члени звороту вважаються його логічним підметом та логічним присудком і можуть мати залежні від себе слова.

За змістом (функціонально) **ablatīvus absolūtus** є пошириеною обставиною часу, причини, способу дії, умови, допусту, тобто вказує на обставину, при якій відбувається дія, виражена присудком. **Vere adveniente (= cum ver advēnit) aves advōlant.** Коли приходить весна (або з приходом весни) птахи прилітають). **Bello confecto (=postquam bellumconfectum est) legāti ad Caesārem venērunt.** Після того, як війна була закінчена (або після закінчення війни), посли прибули до Цезаря.

У звороті **ablatīvus absolūtus** вживаються **participium praesentis actīvi** (дієприкметник теперішнього часу активного стану), який вказує на обставину, одночасну з дією присудка, та **participium perfecti passīvi**

(дієприкметник минулого часу пасивного стану), який вказує на обставину, що передує дії присудка: **Priāmo regnant Troia capta est.** Коли царював Пріам (за царювання Пріама) Троя була захоплена. **Caesāre necāto triumvīri rem publicam obtinuērunt.** Після того як Цезар був убитий (після вбивства Цезаря), триумвіри захопили республіку (заволоділи республікою).

Українською мовою **ablatīvus absolūtus** перекладається підрядним обставинним реченням зі сполучниками коли, після того як, тому що, як, якщо, хоча (залежно від того, яку обставину виражає зворот). При цьому, якщо у звороті вжито **participium praeſentis actīvi**, то присудок підрядного речення у перекладі є активним, а якщо **participium perfecti passīvi** – то присудок підрядного речення – пасивний: **Sole oriente aves canēre incipiunt.** Коли сходить сонце, птахи починають співати. **Expulsis regībus Romāni consūles creavērunt.** Після того як царі були вигнані, римляни обрали консулів. **Ablatīvus absolūtus** може перекладатися двома іменниками з прийменником, якщо в українській мові є можливість утворити віддієслівний іменник. Наведені вище звороти можна перекласти: **sole oriente зі сходом сонця;** **expulsis regībus** після вигнання царів. **Ablatīvus absolūtus**, до складу якого входить **participium perfecti passīvi**, можна перекладати дієприслівниковим зворотом, якщо виконавцем дії маємо на увазі при пасивному дієприкметнику, є підмет речення: **Alpībus superātis Hannībal in Italiam venit.** Подолавши альпи (=після того, як Альпи були подолані [Ганнібалом]), Ганнібал прибув в Італію.

Логічним присудком звороту **Ablatīvus absolūtus** може бути іменник, прикметник або займенник, якщо підрядне обставинне речення, яке замінене зворотом, мало би складений іменний присудок з дієсловом **esse** бути : **Cicerōne et Antonio consulībus...** Коли Цицерон і Антоній були консулами... **Caesāre duce...** Коли Цезар був полководцем..

LECTIO XXI-XXII

(VICESIMA PRIMA – VICESIMA SECUNDA)

Accusativus cum infinitivo

План:

- Accusativus cum infinitivo

Accusativus cum infinitivo – це синтаксичний зворот, який складається з іменника або займенника в акузативі (логічний підмет звороту) та дієслова в інфінітиві (логічний присудок звороту). [11]

У речені **Accusativus cum infinitivo** виступає прямим додатком до присудка, вираженого дієсловами з таким значенням:

- 1) говорити, стверджувати (**verba dicendi**): dicere, narrare, rogare, respondere, scribere, tradere та ін..;
- 2) думати, вважати (**verba putandi**): putare, iudicare, censere, credere, scire, intellegere;
- 3) відчувати (**verba sentiendi**): videre, audire, sentire;
- 4) радіти, сумувати (**verba affectuum**): gaudere, dolere;
- 5) хотіти, наказувати, допускати, забороняти (**verba voluntatis**): velle, iubere, imperare, cupere, vetare;
- 6) **Accusativus cum infinitivo** вживається також при безособових діє słowах і висловах: **notum est відомо**; **constat відомо**; **interest важливо**; **fama est говорять**; **opretet треба**; **apparet очевидно** та інші. [11]

Accusativus cum infinitivo перекладається підрядним зясувальним реченням зі сполучниками що фбо щоб. Підметом підрядного речення стає слово, що виступає логічним підметом звороту, а присудком - відповідно діє слово, яке є логічним присудком звороту. У перекладі присудок узгоджується з підметом в особі і числі: **Pater dicit filium bene pingere**. Батько говорить, що син добре малює. **Populi antiqui putabant Oceānum terrat cingere**. Стародавні греки думали, що океан оточує землю. **Legem brevem esse oportet**. Треба, щоб закон був коротким. [11]

У звороті **Accusativus cum infinitivo** вживаються інфінітиви трьох часів (теперішнього, минулого та майбутнього) активного і пасивного стану. [11]

Таблиця інфінітивів дієслів: **amo, amavi, amatum, amare; doceo, docui, doctum, docere; scribo, scripsi, scriptum, scribere; audio, audivi, auditum, audire** (правила утворення цих форм див. у розділі XVIII).

Infinitivus praesentis activi	основа інфекта + суфікс –re-	amare, docere, scribere, audire
Infinitivus praesentis passivi	основа інфекта + суфікс –ri- (i, ii, iv), -i- (iii дієв.)	amari, doceri, scribe, audiri
Infinitivus	основа перфекта + суфікс –	amavisse, docuisse,

perfecti activi	isse-	scripsisse, audivisse
Infinitivus perfecti passivi	participium perfecti passivi та слово esse	amātus, -a, -um esse, doctus, -a, -um esse, scriptus, -a, -um esse, audītus, -a, -um esse
Infinitivus futuri activi	participium future activi та слово esse	amatūrus, -a, -um esse, doctūrus, -a, -um esse, scriptūrus, -a, -um esse, auditūrus, -a, -um esse
Infinitivus futuri passivi	supinum та слово iri	amātum iri, doctum iri, scriptum iri, audītum iri

Інфінітиви дієслова *бути*: **esse, fuisse, futūrus, -a, -um esse (=fore)**.

Виступаючи логічним присудком звороту **Accusatīvus cum infinitīvo**, **infinitīvus praesentis** виражає дію, одночасну з дією присудка; **Infinitivus perfecti** – ранішу, **Infinitivus futuri** - пізнішу: *Scio fratrem epistulam scribēre (scripsisse, scriptūrus esse)*. Я знаю, що брат пише (писав, буде писати) листа. *Caesar narrat omnem Galliam in partes tres divīsam esse*. Цезар розказує, що уся Галлія була поділена на три частини. *Filius dicit donum sibi a parte datum iri*. Син каже, що подарунок йому буде подарований батьком. [11]

Деякі зауваження до перекладу звороту **Accusatīvus cum infinitīvo** [11]

1. Дієприкметники, які входять у склад інфінітивів, узгоджуються з логічним підметом в роді, числі та відмінку, тобто стоять в **Acc. sing.** або **pl.**: **Pater putat fuliam bene lectūram esse**. Батько думає, що дочка буде добре читати.

2. Якщо логічний присудок звороту є складеним іменним, то іменна частина його узгоджується з логічним підметом і відмінку, тобто стоїть в **Acc.:** **Thales dixit aquam esse initium rerum**. Фалес сказав, що вода є початком речей.

3. Зворотний займенник , виступаючи логічним підметом звороту **Accusatīvus cum infinitīvo**, вказує на підмет усного речення і перекладається українською мовою особовими займенниками він, вона, воно, вони, залежно від роду і числа підмета речення: **Puer dicit se bene discere**. Хлопчик говорить, що він добре вчиться.

РОЗДІЛ III
**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ
РОБОТИ**

LECTIO I (PRIMA)

Вправи до 1-го заняття

1. Прочитайте латинські слова; поясніть, якими правилами ви користуєтесь при постановці наголосу:

«aēr, aera, Aesōrus, aetas, Afrīca, agricōla, alea, anīmus, Apollo, aqua, Archimēdes, amicitia, adiectīvum, antiquus, argumentum, Augustus, Babylonius, barbārus, bestia, Britannia, caelum, Caesar, Capitolium, caput, Carthāgo, casus, causa, carmen, Chloe, chorus, Cicēro, civis, clarus, codex, colloquium, concordia, condicio, corpus, curricūlum, Daunus, delphīnus, deus, dies, difficīlis, discipūlus, dissimīlis, domīnus, dux, eloquentia, Ennius, epistūla, exemplar, exītus, facīlis, feminīnum, finis, fructus, futūrum, Germania, gloria, Graecia, Graecus, gymnasium, herba, Herodōtus, historia, homo, honestus, Horatius, Ianuarius, imitatio, imperātor, initium, insūla, institūtum, iudex, Iulius, Iuppiter, ius, iustitia, iuvēnis, Kalendae, labyrinthus, Lacedaemonius, lingua, locus, Lydia, Macedonia, magistra, Marcus, masculīnum, mathematīca, medīcus, narratio, natio, nauta, Neptūnus, nomen, numērus, obiectum, Oceānus, Octōber, ocūlus, Olympus, otium, pater, participium, patria, pericūlum, persōna, poēma, poēta, popūlus, praesens, praesidium, proelium, Pythagōras, quaestio, quinque, Remus, repetitio, respublīca, Rhenus, rhombus, Romānus, Romūlus, scientia, scutum, secundus, Sicilia, simīlis, spatium, Spartacus, spirītus, substantīvum, tabūla, theatrum, tribūnus, triumphus, tyrannus, umbra, unguis, utilis, Valerius, verbum, Vergiluis, victor, virgo, vocālis, Vulcānus, Xerxes.»

2. Випишіть двоскладові слова і поясніть правила читання.

3. Випишіть трискладові слова у чотири колонки:

- 1) слова, у яких передостанній склад довгий за положенням;
- 2) слова, у яких передостанній склад довгий за природою;
- 3) слова, у яких передостанній склад короткий за положенням;
- 4) слова, у яких передостанній склад короткий за природою.

Поставте наголоси і поясніть правила читання та наголошування.

4. Випишіть слова, в яких буква *i* позначає приголосний і читається як укр. [ї].

5. Випишіть слова з буквою *c*: окремо, де *c* читається як укр. [k], окремо, де читається як [ç].

6. Випишіть слова, в яких буквосполучення *ti* читається як укр. [çi].

7. Випишіть слова з буквосполученнями *ph*, *th*, *rh*, *qu*, *n̄gu*, поясніть правила їх читання.

LECTIO II (SECUNDA)

Граматичні вправи та речення для перекладу

1. Провідміняйте в однині та множині іменники: fabūla,-ae f, filia,-ae f, lupus,-i m, magister,-tri m, astrum,-tri n.

2. Перекладіть, визначивши відмінок та число іменників:

a) «1. Eurōpa est (ε) terra. Europa et Asia sunt (ε) terrae. 2. Incōlē insulārum plerumque nautae sunt. 3. In terra et in aqua est vita; in luna non est vita. 4. Sicilia est insūla.»

b) «1. Aurum, argentum, ferrum metalla sunt. 2. Et gaudium, et solatium in littēris sunt. 3. Femīnae et libēri in opp̄ido sunt, viri - in castris. 4. In caelo sunt stellae. 5. In Gallia est copia rivōrum. 6. Inter bella et pericula non est locus otio. 7. Metalla sunt in terra. 8. Non muri, sed viri sunt praesidium oppidōrum. 9. Roma et Falerii sunt oppida Italiae. 10. Stultitia morbus anīmi est. 11. Valla et muri sunt munimenta oppidōrum.»

Sententiae et proverbia

1. Ab ovo ad mala. Від яйця до яблук (від початку до кінця).
2. Anno Domīni. Року Божого.
3. Aurōra musis amīca. Аврора - подруга Музам.
4. Aut cum scuto, aut in scuto. З щитом або на щиті.
5. Causa causārum. Причина причин.
6. Curricūlum vitae. Біг (плин) життя.
7. Ex librīs. З книжок.
8. Historia est magistra vitae. Історія - учителька життя.
9. Ibi victoria, ubi concordia. Там перемога, де згода.
10. Ignorantia non est argumentum. Незнання - не доказ.
11. Lopus in fabūla. Вовк у байці.
12. Per aspēra ad astra. Через труднощі до зірок.
13. Otium post negotium. Відпочинок після роботи.
14. Pro forma. Для форми.
15. Scientia potentia est. Знання є сила.
16. Sine ira et studio. Без гніву і пристрасності.

LECTIO III (TERTIA)

Граматичні вправи та речення для перекладу

1. Доберіть до поданих нижче іменників відповідні за змістом прикметники або присвійні займенники й утворіть словосполучення за зразком: *amicus bonus добрий друг, nostra patria clara наша славна батьківщина.*

Іменники: ager, agri m, annus, -i m, astrum, -i, n, bellum, -i n, causa, -ae f, discipulus, -i m, fabula, -ae f, filius, -i m, forum, -i n, initium, -i n, nauta, -ae m, populus, -i m, scutum, -i n, terra, -ae f;

Прикметники: bonus, -a, -um, clarus, -a, -um, latus, -a, -um, longus, -a, -um, magnus, -a, -um, niger, -gra, -grum. Займенники meus, -a, -um, noster, -tra, -trum.

2. Визначіть граматичну форму узгодженого словосполучення і перекладіть українською мовою за зразком: *amici boni* - G. sing або N. pl. *доброго друга* або *добрі друзі*:

fabulas longas, fabulis longis, litterae magnae, memoriam bonam, nautae malo, patria clara, amico bono, loci lati, verborum bonorum, populi antiqui, popule clare.

3. Перекладіть речення, визначивши граматичні форми іменників та прикметників:

1. Honesta vita beata est. 2. Historia est disciplina antiqua. 3. Ad nonnullas disciplinas scientia linguarum antiquarum necessaria est. 4. Lingua Latina est lingua antique. 5. Fortuna caeca est. 6. Consilium tuum plenum sapientiae est. 7. Filius mei amici aegratus est. 8. Si amicus meus es, tui amici mei sunt. 9. Pericula amicorum nostrorum nostra sunt. 10. Templa deorum et dearum apud Graecos et Romanos magnifica sunt.

Dicta et sententiae

1. Persona grata. *Бажана особа.*
2. Persona non grata. *Небажана особа.*
3. Terra incognita. *Невідома земля.*
4. Tabula rasa. *Чиста дошка.*

Текст для перекладу De Italia et de Graecia

«Italia est terra Europae. Incolae Italie antiquae agricolae et nautae erant (були). Roma est in Italia. Latium in Italia erat (був). Incolae Latii Latini erant. Latium patria linguae Latinae erat. Lingua Latina est lingua antique. Graecia etiam est terra Europae. In Graecia et in Italia erant multa monumenta Graecorum et Romanorum antiquorum. In Graecia et in Roma magnus numerus servorum erat. servi Graeci erant magistri discipulorum Romanorum. Homerus et Hesiodus clari poetae Graeci erant. Vergilius, Horatius et Ovidius clari poetae Romani erant.»

LECTIO IV (QUATRA)

Граматичні вправи та речення для перекладу

1. Запишіть основні форми дієслів, поданих нижче в 1-ій особі однини, та виділіть осови інфекта, перфекта та супіна:

amo, nomīno, veto, voco, doceo, deboeo, habeo, video, scribo, defendo, mitto, vinco, audio, sentio, venio.

2. Визначте дієвідміну дієслова за поданою неозначененою формою:

colēre, laborāre, invenīre, movēre, servīre, vastāre, ridēre, aperīre, gignēre, solvēre, munīre.

3. Утворіть неозначену форму дієслів, поданих у 1-ій особі однини:

I дієвідміна: domo, importo, supero, rogo, lavo.

II дієвідміна: moneo, rideo, sedeo;

III дієвідміна: claudio, incōlo, pingo, tango, condo;

IV дієвідміна: invenio, nutrio, vestio.

4. Перекладіть рідною мовою:

1. Audi, lege, scribe! 2. Audīte, legīte, scribīte! 3. Stude, puer! Labōra, discipūle! 4. Audi et tace! 5. Noli tacēre! 6. Mecum legīte, mecum scribīte!

Dicta et sentiae

1. Divīde et impēra! Поділяй і володарюй!

2. Festīna lente! Поспішай повільно!

3. Nota bene! Зазнач добре!

4. Salve! Вітай! Salvēte! Вітайте!

5. Vale! Будь здоров! Valēte! Будьте здорові!

6. Vive valēque! Живи і будь здоровим!

LECTIO V (QUINTA)

Граматичні вправи та речення для перекладу

1. Провідміняйте в *praesens indicativi activi et passivi* дієслова: voco, vocāre; habeo, habēre; vinco, vincēre; sentio, sentīre.

2. У поданих нижче реченнях замініть а) активну конструкцію пасивною і

б) пасивну конструкцію активною:

а) Magistri discipulos docent. Patriam amāre et defendēre debemus. Pueri libros poētarum legunt.

б) Patria nostra a poētis laudatur. Troia a Graecis expugnatur. Servi a dominis saepe puniuntur. Terra herbis vestītur.

3. Зробіть граматичний аналіз та переклад речень:

а) «1. Amīcus meus mecum legit et scribit. 2. Historia est disciplīna antiqua. 3. Germāni trans Rhenum incōlunt. 4. Inter bella et pericūla non est locus otio. 5. Non magister ad discipūlum, sed discipūlus admagistrum venīre debet. 6. Patriam in pericūlis viri defendēre debent. 7. Saepe discipūli magistros doctrīna supērant. 8. Servi domīnis suis serviunt.»

б) «1. Ager ab agricōlis colītur. 2. Discipūli multa sciunt, si bene erudiuntur et docentur. 3. Incōlae vici agricōlae appellantur, si agros colunt. 4. Magna copia aquae campus irrigātur. 5. Nemo debet bis punīri pro uno delicto. 6. Oppīda antiqua vallo fossaque muniuntur. 7. Poētae antiqui etiam nunc audiuntur, leguntur, ediscuntur. 8. Puēri a magistro erudiuntur. 9. Victoria concordia gign̄tur.»

LECTIO VI (SEXTA)

Граматичні вправи та речення для перекладу

1. Провідміняйте в *praesens, imperfectum et futurum I indicativi activi et passivi* дієслова: *orno, ornāre; video, vidēre; mitto, mittēre; finio, finīre*.

2. Зробіть граматичний аналіз та переклад речень, поставивши присудок в минулому та майбутньому часах за зразком: Homērus poēta clarus est (erat, erit). Poēta fabūlam narrat (narrābat, narrābit).

a) Discipūli magistro epistūlam scribunt. Magistri docent pueros verba recte legere et scribēre. Medici causas morbōrum invenīre student. Natūra est magistra nostra. Natūra nihil sine causa gignit.

б) Ager ab agricōlis colitur. Etiam magna regna delentur. Memoria minuitur, nisi exercētur. In libris de vita antiquōrum populōrum narrātur. Si discipūli bene student, laudantur.

3. У поданих нижче реченнях замініть а) активну конструкцію пасивною і б) пасивну конструкцію активною:

а) Romāni in praeliis saepe Gallos vincēbant. Tarquinius Romam muro cingēbat.

б) Patria nostra a nobis defendītur. Mortui a Romanis cremabāntur.

4. Зробіть граматичний аналіз і переклад речень:

а) «1. Alexander Magnus, Philippi filius, claros magistros habēbat. 2. Apud Romānos antiquos castra vallo fossaque muniebantur. 3. In numero magistrōrum Alexandri clarus Graecōrum philosōphus erat. 4. Magistri puerōrum Romanōrum plerumque servi Graeci erant. 5. Servōrum officia varia erant: alii terram colēbant, alii domi ministrābant, alii in agris laborābant, alii pueros et puellas docēbant. 6. Templa deōrum et deārum apud Graecos et Romānos magnifica erant.»

б) «1. In libris philosophōrum magnam copiam sententiārum egregiarum invenies. 2. Memoria virōrum clarōrum semper manēbit. 3. Si pericūlum erit, ad arma vocabimīni.»

Dicta et sententiae

1. Clavus clavo pellītur. Клин клиномшибаютъ.
2. Cogīto, ergo sum. Думаю, отже, існую.
3. Dum spiro, spero. Поки живу, надіюсь.
4. Errāre humānum est. Помилятися є людське (властиве людині).
5. Inter arma tacent Musae. Серед зброї мовчать музи.
6. Lupus non mordet lupum. Вовк не кусає вовка.
7. Mala herba cito crescit. Погана трава швидко росте.
8. Tertium non datur. Третє не даеться.
9. Quaerīte et inveniētis. Шукайте і знайдете.

10. Qui seminat mala, metet mala. *Xто сіє зло, пожне зло.*¹
11. Ut salūtas, ita salutabēris. *Як вітаєш, так тебе вітатимуть.*
12. Nemo debet bis punīri pro uno delīcto. *Ніхто не повинен бути двічі покараний за одну провину.*
13. Verum amīcum pecunia non parābis. *Вірного друга гроши ма (за гроши) не набудеши.*

Тексти для перекладу

De perfidia punīta

«Olim bellum erat inter Romam et Falerios. Romāni ante Falerios castra habēbant. Pueri Faliscōrum in bello extra oppidum exercebantur. Aliquando Faliscus quidam cum puēris nonnullis in castra Romāna intrat et Romānis dicit: «Frustra oppidum nostrum oppugnātis. Armis non expugnabītis, sed dolo incōlas superabītis. Puēros vobis mando ac ita Romānis victoriam parābo». Sed Romāni respondent: «Contra ros arma habēmus, nunquam contra puēros capiēmus. Semper *armis* pugnabāmus et pugnabīmus».

De castris Romanorum

«A Romānis castra ponebantur. Primum a tribūno locus capiebātur, ubi aqua et cibus inveniebantur. Deinde quadrātum spatium signabātur, et muniebātur. In mediis castris multa tabernacūla ponebantur. In castris custodiae per vallum disponebantur. Itaque copiae secūrae dormiēbant in castris.»

LECTIO VII (SEPTIMA)

Граматичні вправи та речення для перекладу

1. Провідміняйте в однині та множині іменники: *victor, -ōris m, pes, pedis m, avis, -is f, pars, partis f, virgo, -īnis f, genus, -ēris n, animal, -ālis n.*

2. Узгодьте прикметники I-II відміни з поданими у дужках іменниками III відміни в наз. і род. відмінках однини:

*antiquus, -a, -um (mos, moris m, carmen, -īnis n, ars, artis f);
altus, -a, -um (arbor, -ōris f, mare, -is n, mons, -ntis m);
dexter, -tra, -trum (pes, pedis m, acies, -ei f);
liber, -ěra, -ěrum (labor, -ōris m, natio, -ōnis f);
Romānus, -a, -um (civis, -is m, ars, artis f).*

Зразок виконання завдання: *bonus, -a, -um (mens, -ntis f, frater, -tris m, nomen, -īnis n): N. sing. mens bona (G. sing, mentis bonae), frater bonus (fratris boni), nomen bonum (nominis boni).*

3. Провідміняйте в однині та множині узгоджені словосполучення: N sing, ars longa, (G. sing, artis longae); animal ferum (animālis feri), caput magnum (capītis magni), corpus sanum (corpōris sani), imāgo clara (imagīnis clarae), miles Romānus (militis Romāni), mos antiquus (moris antiqui).

4. Визначте відмінок і число узгоджених словосполучень і перекладіть українською мовою: *antiquis temporibus, potestātem magnam, oratōrum Romanōrum, legībus duris, maria magna, civitāte nostra, patrem tuum, consūles Romānos, ratiōne bona, nomīna bona, nomīne bono, pede longo, pedum longōrum, carminībus longis, capīti magno, partis magnae, partem magnam, partībus magnis, animālis nigri, animalia nigra.*

Зразок виконання завдання: *consulis boni - G. sing. – доброго консула; consulibus bonis - D. pl. або Abl. pl. - добрим консулам; добрими консулами.*

5. Замініть у поданих нижче словосполученнях іменники *orator, -ōris m, mater, -tris f, arx, arcis f, natio, -ōnis f, flumen, -īnis n* відповідно на *oratio, -ōnis f, pater, -tris m, vallum, -i n, popūlus, -i m, rivus, -i m.* і узгодьте прикметники з новими іменниками: *orātor malus, mater bona, arx alta, natio libēra, flumen latum.*

Зробіть граматичний аналіз і переклад речень:

1. «Antiquis temporibus Romāni in Tibēri, postea in marībus quoque navigābant.
2. Caesar scribit de Gallis: «Viri in uxōres et in libēros suos vitae necisque potestātem habent».
3. Galli legātos ad Caesarem mittunt.
4. Galli spatia tempōris numērō noctium finiēbant.
5. Homo hominem iuvāre debet.
6. Familia Romāna ex viro, uxōre, libēris servisque constābat.
7. Leges

Romanōrum sevērae erant. 8. Legībus servīre debēmus. 9. Maria vel a provinciis, vel ab insūlis, vel a civitatībus nomīna accipiunt. 10. Multae gentes antiquae sedes suas non habēbant. 11. Multārum urbium origīnes incertae sunt. 12. Poētae Graeci Iovem patrem deōrum hominumque vocābant. 13. Portae urbium nocte in Roma claudebāntur. 14. Primo reges populum Romanum regēbant, deinde Romāni consūles creābant, postremo imperatōres Romam regēbant.»

Dicta et sententiae

1. Alma mater. *Мати-годувальниця.*
2. Amīcus Plato, sed magis amīca verītas. *Платон – друг, але істина дорожча.*
3. Aurea mediocrītas. *Золота середина.*
4. Barba crescit, caput nescit. *Борода росте, голова не знає.*
5. Caesus non iudicat de colōre. *Сліпий не судить про колір.*
6. Consuetūdo est altēra natūra. *Звичка - друга натура.*
7. Cum grano salis. *З дрібкою солі.*
8. Dura lex, sed lex. *Суворий закон, але закон.*
9. Ferro ignique. *Залізом (мечем) і вогнем.*
10. Finis corōnat opus. *Кінець вінчає справу.*
11. Gutta cavat lapidem. *Капля камінь точить.*
12. Labor corpus firmat. *Праця зміцнює тіло.*
13. Homo locum ornat, non homīnem locus. *Людина прикрашає місце, а не місце людину.*
14. Honōres smutant mores. *Почести змінюють характери.*
15. Hostium munēra - non munēra. *Подарунки ворогів - не подарунки.*
16. Mens sana in corpōre sano. *У здоровому тілі здоровий дух.*
17. Nemo index in propria causa. *Ніхто не є суддею у власній справі.*
18. Nomīna sunt odiōsa. *Імена ненависні.*
19. Non est furmus absque igne. *Нема диму без вогню.*
20. Novus rex – nova lex. *Новий цар - новий закон.*
21. O tempōra, o mores! *О часи, о звичаї!*
22. Panem et circenses! *Хліба і видовищ!*
23. Repetitio est mater studiōrum. *Повторення-мати навчання.*
24. Quod licet Iovi, non licet bovi. *Що дозволено Юпітеру, не дозволено бику.*
25. Quot capīta, tot sententiae. *Скільки голів - стільки думок.*
26. Salut popūli suprēma lex. *Благо народу - найвищий закон.*
27. Suus rex regīnae placet. *Свій цар подобається цариці.*
28. Una hirundo non facit ver. *Одна ластівка не робить весни.*
29. Urbi et orbi. *Місту і світу.*
30. Vim vi repellēre licet. *Силу можна відштовхнути силою.*

Тексти для перекладу

De Romanis

«Antiqui scriptores amorem patriae Romanorum laudant. Romani populis finitimi saepe timorem parabant. Romanis, victoribus multorum populorum, multae terrae Asiae et Africæ notae erant. Milites Romani aut pedites, aut equites erant. Arma equum et pedum diversa errant. Magna erat constantia militum Romanorum. Milites Romani custodes et defensores patriae suae erant. Clari duces belli erant Marius et sar, clarus orator erat Cicero, clari poetae erant Vergilius et Horatius.» [2]

De Cicerone

«Magnus erat numerus scriptorum antiquorum. Multi erant oratores clari Graecorum et Romanorum. In numero oratorum erat et Cicero. Cicero quoque egregius scriptor Latinus erat. Ciceroni libri scriptorum Graecorum et Romanorum noti erant. Gloriam magnam Ciceronis libri de philosophia et de eloquentia et de arte orationis habent.» [2]

De mari

«Magna est pulchritudo maris, magna utilitas. Aqua maris salsa est. Multa flumina in maria influunt. Rupes litorum maris saepe altae sunt. In mari multae plantae crescunt et mira animalia vivunt. Itaque poetae non recte mare infecundum appellant. Natura marium varia est: alia maria frigida, alia calida sunt. Inter Europam et Africam est mare Internum. Multa maria Graecis et Romanis ignota erant. Deus fluminum et marium erat Neptunus.» [2]

De animaliis

«Sunt multa genera animalium. Animalia vivunt et in terra et in aqua et in aere. Variae sunt formae et voces animalium. In regionibus Asiae et Africæ terra marique rara exemplaria animalium sunt. Facultates animalium diversae sunt. Homines ratione et lingua animalia superant.»

De avibus

«In silvis multae aves sunt. Aves alas habent. Plumae sunt quasi vestis avium. Vere voces multarum avium aures hominum delectant. Aves nonnullae nuntii sunt veris. Autumno aves in alias regiones volant, nonnullae hieme in regionibus frigidis manent.» [2]

«Ut leo rex bestiarum, ita aquila regina avium est. Aquilam reginam avium appellamus, nam nulla avis aquilam robore superat.» [2]

De Iove

«Antiqui Romani multos deos colabant. Dominus caeli et terrae erat Iuppiter. Graeci Iovem patrem deorum hominumque vocabant. Et die et homines Iovem timebant. Iuppiter in Olympo habitabat et cum fratribus gubernabat. In tutela Iovis praecipue reges erant. Iuppiter auctor erat legum humanarum. Fratres Iovis erant Neptunus et Pluto, sorores Juno, Ceres, Vesta. Bestiae nonnullae deis sacrae erant, ut aquila Iovi, pavo Junoni, equus Neptuno, gallus Aesculapio. Ex arboribus oliva Minervae sacra erat, Apollini laurus, Plutoni cypressus.» [2]

De civitāte Romāna

«Ex numero civitatum antiquarum praecipue nota est civitas Romana. Morum integritas firmum fundamentum antiquae civitatis Romanorum erat. Magna erat Romanorum constantia, mira militum Romanorum j. m ilii ducum Romanorum auctoritas. Gloria civitatis Romanae i« iopulos magna erat. Postea imperium Romanorum libertati i Oniuuae, Hispaniae, Galliae, multarum aliarum terrarum in.» [2]

LECTIO VIII (OCTAVA)

Граматичні вправи та речення для перекладу

1) Узгодити прикметники з іменниками, перекласти словосполучення українською мовою:

decretum, i n (novus, a, um); lingua, ae f, (Latīnus, a, um); toga, ae f (albus, a, um); templum, i n (antiquus, a, um); vir, viri m (iustus, a, um); collēga, ae m (bonus, a, um); popūlus, i m (liber, a, um); poëta, ae m (Romānus, a, um).

2) Провідміняйте словосполучення: bellum iustum – справедлива війна, vir liber – вільний чоловік, nauta Romānus – римський моряк, victoria Romāna – римська перемога.

3) Перекладіть словосполучення українською мовою: Bella domestīca, linguae Latīnae, oppidum antiquum, poëtis claris, templum Romānum, togam albam, populōrum antiquōrum, viro iustō.

4) Прочитайте речення. Для іменників вкажіть словникові форми і визначте граматичну форму (рід, число, відміна, відмінок). Для дієслів вкажіть першу і четверту основні форми, визначте основу *infectum*, особу і число. Перекладіть речення.

a) «Amīci vestri bene labōrant. Bonam filiam habet. Cavēte falsos amīcos. De linguā stultā veniunt incommōda multa. De mortuis aut bene, aut nihil. Fabūlae et mythi antīqui vitam domestīcam, urbānam et rusticam populōrum antiquōrum monstrant. Fortūna dea super očulos fasciam habet, unde proverbium: “Fortūna caeca est”. Honēsta vita beāta est. Jucunda est vita in patria.» [2]

b) «Littērae varias formas habent. Mala herba cito crescit. Memoria bona est bonum magnum. Multa oppīda muri firmi cingunt. Multos libros habeo. Nautae boni ventum non timent. Proverbia Latīna saepe vitam incolārum antiquārum illustrant. Qui multos amīcos habet, magnas divitias habet. Romāni in pugnā multos inimīcos occīdunt.» [2]

5) Провідміняйте: *lingua latīna* латинська мова; *patria nostra* наша батьківщина; *persōna grata* бажане особа.

Dicta et sententiae

1. Ars longa, vita brevis est. Житя коротке, а мистецтво вічне.
2. Labor omnia vincit. Праця перемагає усе.
3. Fortes fortuna adiOvat. Доля допомагає сильним.
4. Omne initium difficile est. Усякий початок є важкий
5. Omnia mea mecum porto. Усе своє ношу з собою.
6. Omnia praeclara rara. Усе прекрасне - рідкісне.
7. Qualis vir, talis oratio. Який чоловік, така й мова.

8. Qualis rex, talis grex. *Який цар, тає й стадо.*
9. Princeps inter pares. *Перший серед рівних.*
10. Sapienti sat. *Розумному - достатньо.*
11. Sol omnibus lucet. *Сонце світить усім.*

LECTIO IX (NONA)

Граматичні вправи та речення для перекладу

1) Провідміняйте та перекладіть українською мовою словосполучення: exercitus Romānus, casus letālis, magistrātus anuus, manus propria, genu novum.

2) Визначте відмінок та число іменників: casu, ad casum, e fructībus, consulībus, genua, senatui, in manībus, sensuum.

3) Провідміняйте та переведіть словосполучення: fructus dulcis, gradus altus, res incorporāles, spes ultīma.

4) Пояснити походження та значення слів: мануфактура, консенсус, узуфрукт, манускрипт.

5) Назвати дієслова, від яких походять іменники четвертої відміни: cursus, usus, quaestus, passus, raptus, consensus, actus.

6) Провідмінати і перекласти українською мовою словосполучення: dies ater, spes mea, res nostra.

7) Визначити відмінок і число іменників, перекласти українською мовою: diem, fidēi, rebus, diērum, in fidem, spe, in re, spem.

8) Визначити відміну іменників за словниковою формою: amicitia, ae f; arbiter, tri m; arx, arcis f; dies, ēi m, f; gladius, ii m; mens, mentis f; monumentum, i n; opus, ēris n; oratio, ūnis f; poena, ae f; res, rei f; secale, is n; series, ēi f; spiritus, us m; victor, ūris m.

9) Визначте форму іменників: aciē, spē, exercitu, manū, campō, popūlō, virō, fabūlā, patriā, vī, animālī, nomīnē, regē, sermōnē; exercituum, diērum, noctium, leōnum; tauros, casus, scholas, partes; lacrīmam, patrem, locum, vim, spem; verbis, hominībus, casībus, diēbus; oppīda, nomīna, maria, cornua.

10) Перекладіть наступні речення:

a) «Ad meam rem id interesse putāvi. Aesōpus servus fuisse tradītur. Auxilio exercitui dux equitātum mittit. Canes sunt custōdes domuum. Canes sunt custōdes domuum. Constat regībus manūs longas esse. Consūles jubentur scribēre exercitū. Cornua habent praecipue quadrupēdes. Crede mihi: aut consilio, aut re juvēro. Da mihi manum tuam. Damnum aut casu, aut culpa fit.» [2]

b) «Diligentia in omnībus rebus plurīmum valet. Doctrīna est fructus dulcis radīcis amārae. Domīna et regīna omnīum rerum est ratio. Dux exercitui praeērat. Dux semper habet spem victoriae. E cantu dignoscītur avis. Est rerum omnīum magister usus. Ex fructu arbor cognoscītur. Exercitus, acri proelio pulsus, fugae se

mandāvit. Haec ad te die natāli meo scripsi. Herēdis fletus interdum sub persōnā risus est.» [2]

c) «Ignoranti portum nullus ventus secundus est. In casībus dubiis medīci consilium convōcant. In exercītu Hannibālis multi elephantes erant. In omnībus rebus certus ordo est. In rebus adversis animū submittēre noli. Interfuit rei publicae nullam dissensiōnem esse. Lapsus varii sunt: lapsus linguae, memoriae. Lycurgus auri argentīque usum legībus suis sustūlit.» [2]

d) «Medīcus manu armātā saepe homīnes curat. Nautae tempestāte ingenti perterrīti in portu mansērunt. Nihil agenti dies est longus. Nihil semper suo statu manet. Non semper genua flexa pietātem indīcant. Non solum cives, sed etiam magistrātus legībus parēre debent. Omne animāl sensūs habet. Omnem exercītum imperātor contra hostes dicit. Omnium rerum principia parva sunt.» [2]

e) «Poena sine fraude esse non potest. Pulchrum est bene facēre rei publicae. Quis est domīnus harum domuum? Res humānas ordīne nullo fortūna regit. Senātus permittit consūli bellum gerēre. Sine duce exercītus corpus est sine spirītu. Taurōrum arma sunt cornua. Unam rem semper servāte, virtūtem. Usus fructus in multis casībus pars dominii est. Verbis sensus nostros exprimēre interdum non possūmus.» [2]

LECTIO X - XI(DECIMA-UNDECIMA)

Граматичні вправи та речення для перекладу

1) *Подайте основні форми дієслів:* crediderāmus, responsērat, momorderātis, venēram, petivērant.

2) *Провідміняйте в Plusquamperfectum indicatīvi actīvi дієслова:* alo, alui, alītum, ēre – годувати, augeo, auxi, auctum, ēre – збільшувати, facio, feci, factum, ēre – робити, labōro, āvi, ātum, āre – працювати, reperio, reppēri, repertum, īre – знаходити.

3) *Визначте та перекладіть дієслівні форми:* vicērat, defenderāmus, solvēram, egerātis, laboravērant, fuēras.

4) *Проспрягайте в Perfectum, Plusquamperfectum, Futūrum II ind. act. дієслова:* mitto, misi, missum, ēre посылати; continuo, āvi, ātum, āre з'єднувати.

5) *Визначте форму дієслів і перекладіть на рідну мову:* fuistis, potuistis, misi, respondi, misērunt, expugnavērunt, putavērat, conscripsērat, scripsīmus, potuerīmus, collocavērint, interfūrunt, tulērunt, tulērant, prodit, voluisti, voluēras.

6) *Прочитайте і перекладіть речення, вкажіть словникові форми і зробіть граматичний розбір кожного слова.*

a) «Ad vos pater me misērat. Alexander Magnus Thebas delēvit, quae diu floruerant. Ante ejus victoriam nemo eum regem bonum appellavērat. Appellaverantne Caesārem regem ante ejus mortem? Ariovistus, rex Germanōrum, tertiam partem agri Sequanōrum occupavērat. Proserpīnam, filiam Jovis et Cerēri, Pluto uxōrem duxērat.» [2]

b) «Bello longo patriam servavērant. Caesar ei munitiōni, quam fecērat, Titum Labiēnum legatum praeſēcit. Caesar in campo novas legiōnes, quas in Galliā conscripsērat, instruxit. Caesar omnibus, qui arma tulērant, vitam concessit. Caesar pontem, quem in Rheno fecērat, paulo post rescidēt. Causa belli fuit, quod Romāni agrum Sabīnum ferro ignique vastavērant. Cum Tullius rure rediērit, mittam eum ad te. Dolōrem, si non potuero frangēre, occultābo. Germāni nonnullis annis ante Romānos Galliam intravērant et occupavērant. Haec tolerāre potuērat.» [2]

c) «Horatio Coclīti, quod insigni fortitudine Romam servavērat, cives grati aeneam statuam collocavērunt. Hunc timuērunt; illos terruērat. In adulescentiā remedia nostrārum culpārum vidēre non potuerāmus. In Asiā Caesar numquam vivēre potuērat. In temporib⁹ antīquis medīci invenērānt remedia multōrum morbōrum. Medīci ejus ad eum cucurrērunt, sed mors eum superavērat. Medīci Graeci multa de corpōris humāni morbis scripsērānt. Neque patrem tuum vidēras, neque matrem.» [2]

d) «Proserpīnam, filiam Jovis et Cerēris, Pluto uxōrem duxērat. Respondēbo tibi, sed non ante, quam tu ipse mihi respondēris. Romāni Gallos, qui in Italiam

irrupérant, cecidērunt. Senōnes Galli ad Clusium venērunt legiōnem Romānam castrāque oppugnatūri. Sententiam mutabītis, si omnia audiverītis. Si agrum non aravēris, fruges frustra expectābis. Si te rogavēro aliquid, nonne respondēbis? Sine libertāte haec facere non potuērant. Sine virtutībus nihil facere potuerīmus.» [2]

e) «Talem habebīmus fructum, qualis fuērit labor. Themistōcles restituit muros, quos Persae delevērant. Tu heri ad me venīri promisēras, sed non venīsti. Ubi aliquid audivēro, scribam ad te. Vanam gloriam qui sprevērit, habēbit veram. Vetēres Romāni ante Caesārem vix nomen Britanniae cognovērant. Vi irae hic rex illos popūlos superavērit. Virtūtem magnam patientiae in ejus morībus vidēre potuerāmus. Vitam patris servavērit.» [2]

LECTIO XII (DUODECIMA)

Граматичні вправи та речення для перекладу

1) Перекладіть на рідну мову наступні лінгвістичні терміни: actīvum, conjugatio; conjunctīvus; futūrum I (primum); futūrum II (secundum); genus; gerundium; gerundīvum; imperatīvus; imperfectum; indicatīvus; infinitīvus; modus; numerus; participium; passīvum; perfectum; persona; plurālis; plusquamperfectum; praesens; prima; quarta; secunda; singulāris; supīnum; tempus; tertia.

2) Визначте за формою інфінітива тип відмінювання дієслів amāre, audīre, clamāre, condēre, credēre, debēre, dicēre, docēre, errāre, habēre, legēre, laudāre, mittēre, movēre, parāre, scribēre, sentīre, tenēre, servīre, vincēre.

3) За формулою 1-ї особи однини утворіть інфінітив наступних дієслів; перекладіть їх на рідну мову. 1 дієвідміна: clamo, do, erro, numero, amo, accūso; 2 дієвідміна: habeo, moveo, teneo, debeo, doceo; 3 дієвідміна: mitto, scribo, ago, cedo, credo, duco; lego, vinco, condo, dico, 4 дієвідміна: sentio, servio, audio, finio.

4) Провідміняйте у теперішньому часі дійсного способу активного стану (*praesens indicatīvi actīvi*) такі діеслови, перекладіть їх на рідну мову: ornāre, clamāre, labōrāre, laudāre, monstrāre, narrāre.

5) Визначте особу дієслів, дієвідміну, перекладіть на рідну мову; утворіть словникову форму (1 особа однини): dic-ī-mus, sunt, ama-s, scrib-u-nt, nega-t, habē-tis, mitt-i-t, audī-mus.

6) Визначте дієвідміну та основу *praesentis verbi*: absolve, ēre – виправдовувати capio, ēre – брати, захоплювати cio, īre – знати condemno, āre – засуджувати credo, ēre – вірити deleo, ēre – руйнувати divido, ēre – розділяти erro, āre – помиллятися interrogō, āre – питати invenio, īre – знаходити libero, āre – звільнити munio, īre – укріплювати nescio, īre – не знати occupo, āre – займати quaero, ēre – шукати respondeo, ēre – відповідати sedeo, ēre – сидіти sentio, īre – відчувати terreo, ēre – залякувати video, ēre – дивитися

7) Провідміняйте діеслови в *praesens indicatīvi actīvi*: ago, ēre – робити, діяти consulō, ēre – радитися impero, āre – панувати iubeo, ēre – наказувати noto, āre – зазначати punio, īre – карати reperio, īre – знаходити struo, ēre – будувати

8) Прочитайте речення. Для іменників вкажіть словникові форми і визначте граматичну форму (відміну, число, відмінок). Для дієслів вкажіть

першу і четверту основні форми, визначте особу і число. Перекладіть речення.

a) «Ad amīcas saepe venīre debes. Agricōla semper multum labōrat. Agricōlae arant terram, nautae navīgant. Agricōlae terram colunt. Ambulāmus in silvā. Amīca epistūlam scribit et Juliae mittit. Amīcae fabūlam legunt. Bene discēre debēmus. Bene laborāre debētis. Bene legēre et scribēre debes. Copiae insūlam irruunt. Culpam negas. Diāna sagittas habet. Discipūlae audiunt, quod magistrae dicunt. Dum vivīmus, laborāre debēmus. Etiam bestia memoriam habet. Fabūla puellae placet. Fabūlam amīcis narrāmus.» [2]

b) «Fabūlas poētārum libenter legimus. Filia epistūlam legit. Fortūna regit vitam, non sapientia. Honeste vivit. In Graecia et in Italia vides statuas Minervae et Diānae. Incōlae Graeciae ab insūla ad insūlam navigāre debent. Incōlae Siciliae agricōlae et nautae sunt. Incōlae terrae natūram scientiis supērant. Incōlae terrae silvas amant. Juste judicāre debētis. Laborare debēmus. Luna saepe figūram littērāe C habet. Luna et stellae noctu terram illustrant. Magistra puellis fabūlam narrat. Minerva est dea pugnārum et item littēras amat.» [2]

c) «Minerva hastā pugnat. Natūram superāre debēmus. Nautae in insūlam veniunt. Nautae navīgant, agricōlae terram arant. Nautae vivunt in insulā. Neque copiam, neque inopiam minuit avaritiam. Nihil audīmus. Non semper bene labōrat. Non semper lunam videmus: umbra terrae interdum obscūrat lunam. Nunquam male labōro. Patriam amāmus et defendīmus. Patriam amāre et defendēre debēmus. Poētae fabūlas narrant. Pro patriā pugnāmus. Promittis ad cenam venīre et non venis. Puella jam littēris studet. Puellae bene scribunt.» [2]

LECTIO XV (QUINTA DECIMA)

Граматичні вправи та речення для перекладу

1) Поставте речення в усіх особах однини і множини: Omnia mea tecum porto.

2) Запишіть речення в множині: Is dicit, ego audio. Ego scribo, tu legis. Ego condemno, tu absolvis. Ut te habes? Sanus sum.

3) Визначить, від яких займенників походять форми: me, tui, nostrum, vobiscum, sui, tibi, meo, nobis, se.

4) Пояснить походження та значення слів: егоїзм, нострифікація, альтернативний, гуманізм, тотальний.

5) Прочитайте речення; для іменників вкажіть словникову форму і визначте граматичну форму (відміну, число, відмінок). Для дієслів вкажіть першу і четверту основні форми, позначте особу і число; перекладіть речення:

«- Amīcas opērā et gratiā juvāte! Amīcos semper in memoriā tenēte. Arbītri non possunt injuste judicāre. Audī, scribe, lege! Audīte multa, dicēte pauca! Bene audīte! Bene discīte! Causam dic. Credīte mihi; semper vobis credo. Demonstrā viam puellae! Mecum legīte, mecum scribīte! Noli dicēre, quod nescis! Nolī me tangēre!

- Noli nocēre! Noli tacēre, si dicēre debes! Nolīte dicēre, si nescītis! Nolīte nocēre natūrae! Salvē, amīca! Salvēte, amīcae! Scribe et lege! Servī sapientiae et littēris, non famae et divitiis! Si amīcus meus es, tui amīci mei sunt. Tacē, si debes tacēre! Tacēre non possum. Veniam rogā!»

6) Перекладіть на українську мову:

1. «Dum fortūna tibi, mi fili, ridet, multos amīcos habes. 2. Ignosce saepe altēri, tibi nunquam. 3. Unīus viri prudentia interdum est causa fortūnae totū populi. 4. Nulli nocēre debēmus. 5. Crede mihi. 6. Vobiscum venio Romam. 7. Nemo nostrum vitio caret. 8. Vir doctus in se semper divitias habet. 9. Inter domīnum et servum nulla amicitia esse potest. 10. Filiam meam ei viro trado. 11. Cur nos timētis? Vos non timēmus. 12. Veni ad me. 13. Tecum mihi ubīque bene est, sine te - male. 14. Ades amīcis, amīci tibi adsunt. 15. Vir bonus est, qui patriae suae prodest, dum potest. 16. Nemo illum amat, qui nuntiat mala. 17. Mihi desunt scientiae. 18. Tene memoriā nos. 19. Medīci istūs morbi causam invenīre non possunt. 20. Non possūmus falsis amīcis credēre. 21. Inopiae desunt multa, avaritiae - tota. 22. Nihil prosunt lacrīmae, nihil potest fata movēre. 23. Nobis bella odiōsa sunt. 24. Non bonus est ulli, qui malus est ipse sibi.» [2]

7) Перекладіть на латинську:

1. I тобі і мені необхідні знання. 2. Для одного тебе я пишу цю книгу. 3. Не йдіть від нас. 4. Ти повинен завжди допомагати своєму другові. 5. Ваші поради приносять нам користь. 6. Погані приклади шкодять дітям.

8) Прочитайте, розберіть і перекладіть речення :

1. «Is, qui tibi in periculo adest, amicus tuus est. 2. Adeste eis, quorum auxilium vobis non deest. 3. Is copiis praeerit, in quo summa scientia belli est. 4. Nisi laboratis et semper officio deestis, vobis ipsis obestis. 5. Scientiae nobis omnibus prosunt. 6. Gratus semper fui iis, a quibus eruditus eram. 7. Aristides, qui cognomine Iustus appellatus erat, in exsilium missus est. 8. Nemo iudicabitur, antequam accusatus erit. 9. Quum potes, amicum adiuva! 10. Vir bonus est, qui prodest , quibus potest (Cicero). 11. Praeterita mutare non possumus (Cicero). 12. Dicam, si potero, Latine (Cicero). 13. Feci, quod potui.» [2]

9) Перекладіть на українську та знайдіть питальні, відносні та вказівні займенники:

1. «Cato ea nocte, qua peritūrus fuit, librum quendam Platōnis legēbat. 2. Diligitur nemo nisi cui fortūna secunda est (Ovidius). 3. Augustus, quoquo modo potērat, illam priscam virtūtem Romānam revocābat. 4. In idem flumen bis non descendīmus. 5. Varia sunt munēra eōrum, qui civitāti praeſunt: dies conciliis constituēre, ludos circenses instituēre, post bella civilia concordiam civium restituēre. 6. Cyrus Minor nomīna uniuscuſusque milītis memoriā tenēbat. 7. Cuivis dolōri remedium est patientia. 8. Cujusvis homīnis est errāre, imprudentis in errōre perseverāre. 9. Tyrannus neque diligit quemquam, neque ab ullo diligītur. 10. Nullum malum est sine aliquo bono. 11. Nemo amat eos, quos timet. 12. Non est salus in ea civitāte, cujus cives legībus non parent. 13. Magistri amant discipūlos, quibus stadium placet. 14. Graeci et Romāni clari popūli erant: illi ab artībus et littēris, hi bello etcivilībus institūtiſ. 15. Caesar eam legiōnem, quam secum habēbat, ad oppīdum duxit. 16. Cui nostrum sunt ignōta carmina poetārum nostrōrum? 17. Mali homīnis est eundem laudāre et vituperāre. 18. Quae mala cum multis patīmūr, leviora videntur.» [2]

LECTIO XVI (SEXTA DECIMA)

Граматичні вправи та речення для перекладу

1) Утворіть ступені порівняння наступних прикметників: altus, a, um; rarus, a, um; pulcher, chra, chrum; acer, acris, acre; atrox, òcis; gravis, e; utilis, e.

2) Утворити вищий та найвищий ступені порівняння від прикметників: altus, a, um – високий, a, e clams, a, um – славний, a, e facilis, e – легкий, a, e gravis, e – важкий, a, e pauper, ēris – бідний, a, e sapiens, entis – розумний, a, e utilis, e – корисний, a, e varius, a, um – різноманітний, a, e.

3) Перекласти українською мовою та провідмінити словосполучення: dolor maior, dolor maximus, tempus felicius; tempus felicissimum, rex peior, rex pessimus.

4) Поставити слова в дужках у відповідній формі. Перекласти речення: Verba tua dulciora (mel) sunt. Oculi (avidus) sunt, quam venter. Bona valetudo melior est (divitiae). Gratia Dei faciet animam tuam (nix) candidorem. (Omnes matres) felicissima es. Terra minor est (sol). Discipulis exempla (idoneus) sunt quam praecepta. Cicero (omnes Romani) celeberrimus erat. Omnia animalia simia homini (similis) est.

5). Визначити, від яких латинських основ походять в українській мові деривати: пессимізм, оптимізм, максимальний, мінімальний, майор, мінорний, меліорація.

6) Написати імена від слів: albus, a, um – білий; beatus, a, um – щасливий; marinus, a, um – морський; maximus, a, um – найбільший; pulcher, chra, chrum – красивий; clerus, a, um – ясний; Romanus, a, um – римський; germanus, a, um – рідний.

7) В даних словосполученнях перетворіть позитивний ступінь прикметників в порівняльний і провідміните словосполучення в їхньому новому вигляді: lex dura суворий закон; pars magna значна частка; animal utile корисна тварина; vir bonus добрий чоловік.

8) Прочитайте і перекладіть речення, вкажіть словникові форми і зробіть граматичний розбір кожного слова:

a) «Aer levior est, quam aqua. Aliena vitia melius vident homines, quam sua. Amicitia bonorum virorum firmissima est. Aristides vir justissimus esse putatur. Aurum gravior est argento. Bella civilia perniciosissima sunt. Bene imperare difficillimum est. Cato semper optimos viros et justissimas civitates defendit. Cibus simplex est homini utilissimus. Cicero unum fratrem habebat minorem natu. Dies aestatis longiores sunt, quam dies hiemis.» [13]

b) «Dolus malus gravior est dolo eventuāli. Duriōres osse dentes sunt. Eruditio adītum habet dificillīmum, sed fructum dulcissīmum. Facta sunt verbis difficilōra. Graviōres et difficiliōres anīmi sunt morbi, quam corpōris. Gravissīmus est imperium consuetudīnis. Homīnes amplius ocūlis, quam aurībus credunt. Libertas, leges et pax sunt optīma dona. Lingua celēris est, mens celerior. Linguam compescēre virtus non minīma est.» [13]

c) «Lux est sonītu velocior. Maxīmum jus in veritāte est. Maxīmum remedium irae mora est. Monumenta virōrum clarōrum pulcherrīmis florībus ornabantur. Morbi anīmi perniciōres sunt, quam corpōris. Mors mihi est servitūte facilior. Nemo ex suo delicto suam condiciōnem meliōrem facēre potest. Nihil est celerius, quam mens humāna. Nihil est utilius sale et sole. Nihil est victoriā dulcius. Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Nulla est terra patria melior. Nulla terra patriā melior est. Optīmus homīnum homo est.» [13]

d) «Pares cum parībus facillīme conveniunt. Pessīmum inimicōrum genus - laudantes. Philosōphi nihil putābant praeclarīus libertāte. Plura dicunt juvēnes, utiliōra senes. Plura faciunt homīnes e consuetudīne. Praestantissīma omnium feminārum - uxor tua. Probatīones debent esse luce clariōres. Roma pulcherior multis aliis urbībus erat. Salvē, amīce carissīme! Terra major est lunā, minor sole. Usus optīmus omnium rerum magister est. Ver jucundissīmum tempus anni est. Veterīmus amīcus homīni optīmus est. Via brevissīma non semper celerrīma est. Vita rustīca honestissīma et suavissīma est.» [13]

LECTIO XVII (SEPTIMA DECIMA)

Граматичні вправи та речення для перекладу

1) Провідміняйте і переведіть на українську мову словосполучення: unus gradus, duae urbes, tria tempora, ducentae scholae.

2) Записати словами: 58, 71, 111, 214, 563, 944, 1332, 1685, 1990, 2017.

3) Написати словами та римськими цифрами: 78–ий, 124–ий, 386–ий, 745–ий, 1296–ий.

4) Продовжити речення: Natus (nata) sum anno ... Mater mea nata est anno ... Pater meus natus est anno ... Frater meus natus est anno ... Soror mea nata est anno ... Avus meus natus est anno ... Avia mea nata est anno ...

5) До яких латинських числівників сходять слова: унія, дует, тріо, квартет, квінтет, секстет, октет, дециметр, відсоток.

6) Прочитайте і перекладіть речення, випишіть словникові форми і зробіть граматичний розбір кожного слова:

a) «Antiquis Graecis et Romānis tres partes terrārum notae sunt: Asia, Afrīca, Eurōpa. Aures nostras audīta velocius, quam lecta praetereunt. Bellum nolūmus, sed omnes impētūs hostium fortīter propulsabīmus. Bene vivēre bis vivēre est. Canis timīdus vehementius latrat, quam mordet. Celerīter ibant. Condīta est Carthāgo octoginta duōbus annis ante quam Roma. Duas tantum res popūlus Romānus optat: panem et circenses.» [2]

b) «Duas uxōres eōdem tempōre habēre non licet. Duo cum faciunt idem, non est idem. Duo litīgant, tertius gaudet. Dux laudāvit milītes fortīter pugnantes. Facilius est dicēre, quam facēre. Facilius est vitia aliōrum reprehendēre, quam sua corrigēre. Factum unīus altēri nocēre non debet. Graeci decem annos cum Trojānis pugnavērunt. Homīnes amplius ocūlis, quam aurībus credunt. Invīte data non sunt grata.» [2]

c) «Leges duodēcim tabulārum anno ab urbe condīta quadringentesīmo editae sunt. Nusquam sunt, qui ubīque sunt. Omne bellum sumītur facile, aegerrīme desīnit. Omnes arbōres, quō magis senescunt, eō maturiōres ferunt fructus. Omnes milītes fortīter pugnavērunt. Omnes stulti sunt sine dubio miserrīmi, maxīme quod stulti. Pares cum parībus facillīme conveniunt. Quattuor sunt anni tempora: ver, aestas, autumnus, hiems. Quinque sunt libri Cicerōnis de summo bono, sex de republīca.» [2]

d) «Roma anno septigentesīmo quinquagesīmo tertio condīta est. Romāni fortissīme et acerrīme pugnavērunt. Secrēto amīcos admōnē, laudā aperte. Senātus a sescentis viris nobilissīmis constābat. Sunt duodēcim menses anni. Terra semel in anno, luna duodecies cursum suum circum solem conficit. Turpe est Latīne nescīre. Turpe est rem bene coeptam male finīre. Unus testis – nullus testis.» [2]

LECTIO XVIII (DUODEVICESIMA)

Граматичні вправи та речення для перекладу

1) Утворити всі види інфінітивів від дієслів: accuso, āvi, ātum, āre – звинувачувати, punio, īvi, ītum, īre – карати, rego, rexī, rectum, īre – керувати, video, vidi, visum, īre – дивитися, бачити.

2) Визначити форми інфінітивів: condidisse, condītum esse, conditūram esse, defendēre, intelixisse, laudāri, regi, lectūrus esse, valēre, victum iri.

3) Поставити речення залежно від дієслова *scio* або безособового виразу *constat*: Cicēro orātor maxīmus est. Ignorantia legis non est argumentum. Hic homo prudentissīmus est.

4) Складти речення зі зворотом *Nominatīvus cum infinitīvo* за допомогою сентенцій і дієслова *fertur* (кажуть): Avārus semper eget. Historia est magistra vitae. Labor omnia vincit. Omne initium difficile est. Repetitio est mater studiōrum.

5) З поданих речень утворити синтаксичний зворот *Accusatīvus cum infinitīvo*: Homīnes antiqui putābant. Dei orbem terrārum regunt. Thales docēbat. Omnia constat ex aqua.

6) Прочитайте і перекладіть речення, вкажіть словникові форми і зробіть граматичний розбір кожного слова:

a) «Ad meam rem id interesse putāvi. Aedui frumentum dare jussi sunt. Amīcus aegrōtus esse putabātur. Antīqui putābant post medium noctem vera esse somnia. Audio sorōrem meam carmen cantāre. Aurōrā audiam aves vocībus claris cantāre. Caesar milītes pontem paucis diēbus factūros esse sperāvit. Caesar naves undīque ex finitīmis regionībus jubet convenīre. Caesar portas claudi milītesque ex oppido exīre jussit. Cicēro vidētur omnes oratōres eloquentiā superavisse.» [2]

b) «Constat leōnem regem ferārum esse. Constat terram circum solem movēri. Consuetūdo et mos vim legis habēre videntur. Cujus hīc vocem audīre videor? Cum amīcos elīgis, diligentem te esse oportet. Desipēre vidēris. Dux castra munīri jussit. Epicurēi contendunt deos nihil mortalia curāre. Facta plus valēre quam dicta existimantur. In Siciliā te natum esse dixisti. Jam antīqui putābant victōriam amāre curam. Jussus est id facēre. Legem brevem esse oportet. Leo rex ferrārum esse a poētis putātur. Magister videt discipūlos bene intellegēre.» [2]

c) «Milītes castra ponēre jussi sunt. Navigantībus movēri videntur ea, quae stant. Nego quemquam tibi magis amīcum, quam me. Nemo nostrum dicēre potest se nunquam peccavisse. Non vidēmur esse victūri. Nonnulli philosōphi antīqui deos esse negābant. Notum est arbōres magnas diu crescēre. Pater filio dixit se aegrōtum esse. Perdīcum vita ad sedēcim annos durāre existimātur. Puer dicit fabūlas poētarum libenter legi. Quem defendis, sperat se absolūtum iri.» [2]

d) «Qui tacent, consentīre vidētur. Quisquis magna dedit, voluit sibi magna remitti. Romūlus in caelum receptus esse existimabātur. Satisfacēre rei publicae vidēmur. Scio amīcum meum bene cantāre. Spero te multos libros lectūrum esse. Suebi centum pagos habēre dicuntur. Thales aquam dixit esse initium omnium. Thales primus defectiōnem solis praedixisse fertur. Vetāmur venīre. Victōrem a victo superāri saepe vidēmus. Videmīni non satis intellegēre, quae dixi. Videntur ii victūri esse. Vivēre cornīces dicuntur multos annos.» [2]

LECTIO XIX -XX (UNDEVICESIMA - VICESIMA)

Граматичні вправи та речення для перекладу

1. Утворіть *participium praesentis activi, gerundivum, participium perfecti passivi та participium futuri passivi* від дієслів: orno, video, lego, punio.

2. З поданих у вправі 3-їй речень випишіть дієприкметники та *gerundivum* і поставте їх в *Nom. sing.*

3. Зробіть граматичний аналіз і переклад речень:

a) 1. «Bellum scriptures sum, quod populous Romanus cum Iugurtha rege Numidarum, gessit. 2. Catilina et eius socii bellum civile moturi sunt. 3. Caesar pontem trans Rhenum facturus et exercitum suum in Germaniam traducturus erat. 4. Librum lectures sum, quem mihi amicus dedit. 5. Qui imperaturus est alio, ipse prius oboedire debet.»

b) 1. «Aegrotus diligenter curandus est. 2. Amici nobis amandi sunt. 3. Caesari uno die multa agenda errant. 4. Commune periculum omnibus civibus depellendum est. 5. Cuique suo condicio utendum est. 6. In omnibus rebus nobis modus adhibendus est. 7. Militi simper corpus exercendum est. 8. Nobis discendum est, quamdiu vivimus. 9. Omnibus civibus obtemperandum est legibus patriae suaе.»

c) 1. «Crescente periculo crescent vires. 2. Galli nullo defendente in urbem Romam invaserunt. 3. Hoste appropinante cives portas clauerunt. 3. Incipiente vere flores apparent. 4. Pace florente artes florent. 5. Persis appropinquantibus Athenienses resistere constituerunt. 6. Reluctante natura labor difficilis est. 7. Alpibus ab Hannibale superatis Romani timore perterriti sunt. 8. Bello Helvetorium confecto totius fere Galliae legati ad Caesarem convenerunt. 9. Castris munitis Caesar ad oppugnationem se comparare coepit. 10. Caesar Gallis devictis Romam adiit. 11. Milites signo dato impetum fecerunt. 12. Troia capta Aeneas in Italiam venit. 13. Troia capta Graeci domum reverterunt. 14. Caesare imperatore bellum Gallicum gestum est. 15. Duce vivo milites fortiter pugnant. 16. Me puero motus terrae fuit.» [2]

Dicta et sententiae

1. De gustibus non est disputandum. Про смаки не сперечаються.
2. Duobus litigantibus tertius gaudet. Коли двоє сваряться, третій радіє.
3. Latrante uno latrat statim et alter canis. Коли гавкає один, зразу ж гавкає і другий собака.

LECTIO XXI-XXII (VICESIMA PRIMA – VICESIMA SECUNDA)

Граматичні завдання та речення для перекладу

1. Запишіть основні форми дієслів: orno, veto, video, habeo, lego, mitto, munio та утворіть інфінітиви.

2. Поставте логічний присудок звороту *Accusatīvus cum infinitīvo* у минулому та майбутньому часах:

Putu meum fratrem dormire. Scio tea mare. Notum est lunam circum terram moveri.

3. Зробіть граматичний аналіз і переклад речень:

1. «Antīqui putābant sensus in capite collocātos esse. 2. Augustus carmina Vergilii cremāri contra testamentum eius vetuit. 3. Caesar iubet milites pontem facere. 4. Caesar tradit disciplinam druīdum in Gallia repartam esse. 5. Caesar dixit delectum verbōrum esse originem eloquentiae. 6. Cicēro magnam frumenti vim e Sicilia Romam advēhi iusit. 7. Ex tuis littēris cognōvi te Romam venīre non potuisse. 8. Germāniantīqui vinum ad se importāri non sinēbant.» [2]

ТЕКСТИ ДЛЯ ЧИТАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ

De terris Europae

«Multae terrae in Europā sunt. Varia est terrārum natūra, nam aliae terrae, ut Hungaria, multaeque aliae terrae plerumque planae sunt, aliae autem, ut Graecia, Italia, Helvetia, montuōsae. Aliae terrae frigidae, aliae calīdae sunt. Nonnullae Europae terrae, ut Britannia, Islandia, Hibernia in insūlis sitae sunt, nonnullae, ut Italia, Graecia, Hispania – in paeninsūlis. Deda Diāna Diāna est silvārum dea et domīna. Bestias feras dea sagittis necat. Sed cervae Diānae gratae sunt. Diāna cervārum patrōna est et cervas a bestiis feris servat. In silvis statuae Diānae sunt. Magnā cum curā feminae statuam deae rosārum corōnis ornant.» [2]

De Roma antīqua

«In chartā Italia formam calcei habet, Italia est magna paeninsūla Europae. Latium in Italiā est. Incolae Latii Latīni sunt. Roma condīta est in Latiō in sinistrā ripā fluvii Tibēris saeculō octāvō ante aeram nostram. Initio parvum oppidum est. Primae casae in Palatīnō aedificātæ sunt. Primo altus murus oppidum non munit. Rex Servius Tullius saeculō sexto ante aeram nostram non altum murum praesidio Romae aedificat. De popūlo Romāno Popūlus Romānus est popūlus Italīcus antīquus. Latīni, Sabīni et Etrusci sunt etiam popūli Italīci antīqui. Latīni, Sabīni, Etrusci finitīmi sunt popūlo Romāno. Latīni diu adversarii Romanōrum sunt. Popūlus Romānus saepe bellat et vicos finitimōrum delet et occūpat. Rustīci Latīni et Sabīni vicos suos amant et popūlum Romānum a vicis suis arcent. Semper arāre et bellāre debent. Semper debent parāti esse et adversarios arcēre. Ab Etruscōrum popūlo Romānos fluvius sepārat. Multi popūli Etruscis parent. Postea Romāni domīni sunt Etruscōrum et ceterōrum populōrum Italicōrum.» [2]

De bello

«Belli principium saepe parvum est, magnum est damnum belli. Bellum campos, oppida, terras vastat. Bella aut externa aut domestīca sunt. Magnum est damnum bellōrum domesticōrum. Viri boni carent bellum domesticum. Praeterea bell a sunt iusta aut iniusta. Iustum bellum victoriam praebebēre debet. Pericūlum belli magnum est. Popūlus Romānus multa bella gerit. De Minerva Minerva sapientiae dea est. Noctua et olea Minervae sacrae sunt. Dea imprīmis magistris et discipūlis favet. Minerva impigris discipūlis subvēnit, pigros punit. Praeterea Minerva iustum bellum curat. Popūlus Romānus, cum bella gerit, saepe Minervae sacra parat. Si bellum iustum est, dea popūlo Romāno victoriam praebet. Minerva tunīca et palla amicta est, praeterea lorīcam et galeam gerit. Laevo urnēro hastam sustīnet. Dextra Minerva stilum, sinistra ceram tenet. De bellō Troiānō Marcus libros Vergilii de bello Troiāno et de Aeneā, Romanōrum proavō, legit: “Graeci Troiam invādunt. Troiāni diu se defendunt”. Graeci Troiam vincēre non possunt. Tum magnum equum ligneum aedificant et utērum equi viris armātis implet. Equum in orā relinquunt et navigant. Troiāni ex oppido evādunt et equum cum viris armātis in oppidum trahunt. Nocte, cum Troiāni dormiunt, Graeci ex utero equi evādunt, Troiae portas aperiunt. Cetēros Graecos in oppidum immittunt et Troiam incendunt. Turn dea Venus Aeneam fugēre et novam patriam quaerēre

iubet. Aeneas igitur deorum mandato oboedit et cum paucis amicis Troiam relinquit et post multos annos in Latium advenit. Itaque Troiani profugi in Italia remanent et Aeneas est proavus Romanorum.» [18]

Veto. Vetamus. Disco. Discimus. Bene discis. Bene discere debetis.

«Non semper bene discunt. Quid narras? Cur male scribis? Bene legit, sed male scribit. Tacere non debes. Dum vivimus, laborare debemus. Nolite tacere, si dicere debetis. Noli dicere, quod nescis. Noli audire, quod dicunt. Non auditum, quod dicitis. Dum vivis, sperare debes. Cogitat, ergo est. Cogitamus, ergo sumus. Qui quaerit, repertus. Dum spiratis, speratis. Vivere est cogitare. Vivere est militare. Dicere pro et contra. Dicere non est facere. Vide supra! Nolite vetare! Aut absolvitis, aut condemnatis. Aut absolvunt, aut condemnant. До 7 теми De Romulo et Remo Romulus et Remus filii Rhei Silviae sunt, gemini ex familia regia. Ut fama est, pater puerorum Mars, deus belli est. Amulius, vir duri animi, pueros necare studet. Imperio Amulii gemini in alveo ponuntur et in flumen iaciuntur. Sed puéri a deis servantur. Subito lupa advenit et geminos nutrit. Deinde puéri a Faustulō inveniuntur et educantur. Postea Roma a Romulō et Remō conditur. De Thesēo et Ariadna In insula Creta, ubi regnat Minos, Daedalus labyrinthum magnum aedificat. Labyrinthus a saevō monstrō Minotaurō custoditur. Aegeus, rex Atticae, tributum pendet in Cretam. Septem pueros et puellas mittere debet ad victimas monstro. Miseri a Minotaurō statim devorantur.»

«Thesēus, filius Aegei, proponat sibi bestiam necare et patriam ab horrida poena liberare. Itaque cum sociis suis in Cretam advenit. Ibi Ariadna, filia Minois, adiuvare eum constituit atque filum longum et gladium mirum donat. In labyrinthō Thesēus alligat filum ad portam et ita certa via servatur. Gladio miro Minotaurum necat. Theseus fili auxilio ex labyrinthō venit. До 8 теми De nominibus Romanorum Civibus Romānis tria nomina erant: primum erat praenomen, secundum nomen gentile, tertium cognomen, Fundamentum nominis Romani erat nomen gentile. Nomen gentile – genus, cognomen – singulas familias communis generis significabant. Ita Ciceroni, claro Romanorum scriptori, praenomen erat Marcus, nomen gentile Tullius, cognomen Cicero. Numerus praenominum erat parvus. Itaque Romani in libris pro praenomine plerumque unam litteram usurpabant, ut pro Lucio L., pro Marco M., pro Publio P. De moribus Romanorum Apud Romanos mos erat imprimitis deos rusticos implorare, Iuppiter et Tellus, ut Terram matrem appellabant, in summis honoribus erant. Nam Tellus herbas et arbores crebat, Iuppiter autem fructus agrorum servabat. Ad honorem Telluris Romani ludos dabant, mulieres templo deae floribus ornabant. Etiam alios deos rusticos, ut Solem et Lunam, Romani celebrabant.» [2]

De conditoris Romae

«Titus Livius, clarus scriptor Romanus, in libris suis, qui “Ab urbe condita” appellantur, fabulam de Romulo et Remo, conditoribus Romae narrat. Numitor, rex Albae Longae, a fratre Amuliō regno privatus. Amulius quoque nepotes Numitoris Romulum et Remum in flumine demergere iubet, sed ministri regis ei non parent et pueros in fluminis ripa ponunt. Ibi lupa pueros invenerit et nutrit. Postea Romulus et

Remus a Faustūlō, pastōre regio educabantur. Paulo post Faustūlus fratribus veritātem apērit. Fratres Amulium occidunt et regnum Numitōri avo reddunt. Romūlus autem postea rex civitatis fit et condit urbem novam. Urbem a suo nomine Romam appellat.» [18]

De aree Capitolīna

«Arx Capitolīna sita erat in monte Capitolīno. Arx muros firmos et altos habēbat; sita erat in media urbe, erat praesidium et refugium civium in bello et in periculis. In arce Capitolīna magnificum templum Iovis erat. Custōdes arcis Capitolīnae milites erant. In arcibus firmis vita omnium civium et aliōrum hominum tuta erat.» [2]

De Iove

«Iuppīter erat dominus coeli et terrae. Poëtae Graeci Iovem patrem deōrum hominumque vocābant. Et dei et homines Iovem timebant. Iuppīter in Olympo habitābat et cum fratribus mundum gubenābat. In tutēla lovis praecipue reges erant. Iuppīter auctor erat legum humanārum. Fratres lovis erant Neptūnus et Pluto, sorores Iuno, Ceres, Vesta. Bestiae nonnullae deis sacrae erant, ut aquila Iovi, pavo Iunōni, equus Neptuno. Ex arboribus oliva Minervae sacra erat, Apollīni laurus, Plutōni cypressus.» [13]

De nummis Romanōrum

«In multis Romanōrum nummis unā ex parte Minervae caput, ex altera – navis imago erat. Itaque puéri Romāni ludum, qui “caput aut navis” nominabātur, agebant. Erant etiam alii nummi. In unā parte eōrum litterae erant, verbum “Roma” formantes, ex adversā parte – Victoriae deae imago, duos aut tres equos agentis.» [18]

De Appio Claudio

«Romae erat vir, Appius Claudius nomine. Magnum et longum aquaeductum aedificāvit. Romāni hunc aqueductum ab eius nomine appellavērunt. Aqueductus aquam bonam in urbem Romam portāvit. Appius Claudius etiam longam et bonam viam ad oppidum Capuam Italiae aedificavit. Romāni hanc viam “Via Appia” appellavērunt. Erant multae aliae viae in Italia, sed via Appia clarissima erat. Via et aqueductus in Italia hodie manent.» [2]

De Iunōne

«Pavo ad Iunōnem, Iovis uxōrem, olim venit et deam accusāvit. “Dea, – inquit, – miser sum. Pulchras quidem pennas habeo, pedes autem ridiculos. Omnes runs incōlae aspēram vocem meam contemnunt. Cur avi tuae tam saeva fuisti?” Iuno autem respondit: “Stulta verba dicis. Dei nonnullis animalibus iucundam vocem, paucis insigne corpus, leōni virtūtem, pavoni pennarum pulchritudinem concessērunt. Miser non es, sed ingratus et superbus. Si deos accūsus, ad potentem Iovem te ducere malo: etiam pulchras pennas tibi eripere potest.» [13]

De Romanōrum servis

«Romāni magnūm numērum servōrum habēbant. Familia Romāna ex domīnis, libēris et servis constābat. In familia Romāna primum locum vir obtinēbat, qui pater familiae appellabātur. Servos Romāni bellis sibi parābant. Primo in Roma parvus numērus servōrum erat, nam ager non solum a servis, sed

etiam a domīnis colebātur. Postea tamen servōrum turba multiplicabātur. Servi libēri non erant, etiam filii servōrum servi esse debēbant. In villis, latifundiis, metallis Romanōrum opulentōrum servi laborābant. Servōrum officia in Roma varia erant: alii terram in latifundiis colēbant, alii domi ministrābant, alii in ludis gladiatoriis se exercēbant. Multi Graeci, viri docti, erant servi Romanōrum. Graeci servi morbos curābant et sanābant, liberos Romanōrum educābant, pueros docēbant. Narrābant pueris de Claris poëtis Graecis, ut de Homērō et Hesiōdō, et de philosophis, ut de Democrītō et Pythagōra, et de aliis viris doctis. Domīni servos suos verbis malis monēbant et flagellis verberābant. Nonnunquam servi arma capiēbant, itaque Romāni dicēbant: “Totidem inimīci sunt, quot servi”.» [12]

De Minerva

«Minerva dea sapientiae, belli et armorum erat. Ex cerēbro Iovis nata inter ceteras deas consilio et prudentia atque pudicitia praestabat. Noctua et olea Minervae sacrae erant. Minerva a Graecis Athenārum patrona putabātur. Dea imprīmis magistris et discipūlis favēbat. Minerva impigris discipūlis subveniēbat, pigros puniēbat. Praeterea Minerva iustum bellum curābat. Saepe sacra a popūlō Romāno Minervae parabantur. Si bellum iustum erat, Minerva popūlo Romāno victoriam praebēbat. In foro statua Minervae erat. Minerva tunīca et palla amicta erat, praeterea lorīcam et galeam gerēbat. Laevo umero hastam sustinēbat. Dextra Minerva stilum, sinistra ceram tenēbat. Tota Attīca in Minervae tutēlā erat.» [18]

ГІМН «ГАУДЕАМУС» (GAUDEAMUS)

Пісня з'явилася в XIII або XIV столітті, або в Гейдельберзькому, або в Паризькому університеті (Себастьян Брант згадує гімн 1267 під назвою «*Gaudeamus igitur*»). «Гаудеамус» сходить до жанру застільних пісень вагантів -середньовічних бродячих поетів і співаків, серед яких були і студенти. Протягом декількох століть пісня передавалася усно і тому має багато варіантів. У друкованому вигляді текст «Гаудеамуса» вперше з'явився в 1776 році, а в 1781 мандрівний письменник Кіндлебен (Christian Wilhelm Kindleben) надав йому форму, що збереглася до теперішнього часу. Відомий мотив пісні затвердив, ймовірно, композитор XV століття Йоханнес Окегем (або Окенгейм).

«*Gaudeamus igitur,
Juvenes dum sumus!
Post jugundam juventutem,
Post molestam senectutem -
Nos habebit humus.*

*Ubi sunt, qui ante nos
In mundo fuere?
Vadite ad Superos,
Transite ad Inferos,
Ubi jam fuere!*

*Vita nostra brevis est,
Brevi finietur.
Venit mors velociter,
Rapit nos atrociter,
Nemini parceret!*

*Vivat Academia!
Vivant professores!
Vivat membrum quodlibet!
Vivant membra qualibet!
Semper sunt in flore!*

*Vivant omnes virgines,
Graciles, formosae!
Vivant et mulieres,
Tenerae, amabiles,
Bonae, laboriosae!*

«Отже, будемо веселитися,
Поки ми молоді!
Життя пройде, вичерпаються сили,
Чекає всіх смертних морок могили -
Так велить природа.

Де ті, які раніше
Нас жили в світі?
Підіть на небо,
Перейдіть в пекло,
Хто хоче їх побачити.

Життя наше коротке,
Скоро воно скінчиться.
Смерть приходить швидко,
Забирає нас безжалісно,
Нікому пощади не буде.

Хай живе університет,
Хай живуть професора!
Хай живе кожен студент,
Хай живуть всі студенти,
Так вічно вони процвітають!

Хай живуть всі дівчата,
Витончені і красиві!
Хай живуть і жінки,
Ніжні, гідні любові,
Добрі, працьовиті!

Vivat et respublica
Et qui illam regint!
Vivat nostrum civitas,
Maecenatum caritas,
Qui nos hic protegint!

Pereat tristitia,
Pereant dolores!
Pereat Diabolus,
Quibus antiburschius,
Atque irrisores!» [18]

Хай живе і держава,
І той, хто ним керує!
Хай живе наше місто,
Милість меценатів,
Що нам протегує.

Так зникне печаль,
Так загинуть скорботи наші,
Так загине диявол,
Всі вороги студентів
І усміхнені над ними!»

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабичев Н. Т., Боровский Я. М. Словарь латинских крылатых слов. - Москва: Русский язык, 2003. - 960 с.
2. Бучко Г.Є., Галаса О.І. Латинська мова: посібник для студентів гуманітарних спеціальностей. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 160 с.
3. Винничук Лидия. Латинский язык. Самоучитель для студентов гуманитарных факультетов университетов и педагогических вузов. – Москва : Высшая школа, 1980. – 325 с.
4. Гончарова Н.А. Латинский язык. – М., 1999.
5. Гончарова Н.А., Щербакова И. М. Из античной мудрости. – Мн., 1995.
6. Дворецкий И.Х. Латинско – русский словарь. – Москва: Русский язык. 1976. – 1096 с.
7. Жовківський А.М.та ін. Мудрість народна – мудрість міжнародна. Прислів'я, приказки, крилаті вислови та мовні звороти девятьма мовами. – Чернівці: Рута, 2004. – 256 с.
8. Кобилянский Юліян. Латинсько-український словник. – Київ, 1998. – 710 с.
9. Козаржевский А. Ч. Учебник латинского языка. - М., Изд-во Моск. Унта, 1981. – 312 с.
10. Латинский язык: Учеб. для пед. ин-тов по спец. "Иностранный язык" /В.Н. Ярхо, Н.Л. Кацман и др.: под ред. В. Н. Ярхо, В. И. Лободы. - 7-е изд., стер. - Москва: Высшая школа. 2005. - 384 с.
11. Литвинов В.Д., Скорина Л.П. Латинська мова. Підручник для вузів. – К.: Вища школа, 1990. -247 с.
12. Маслюк В.П., Оленич Р.М. Латинська мова. – Львів : Вища школа, 1975. -215 с.
13. Морошану Л. І., Нікітіна І. В. Практичний курс латинської мови: Методичний посібник для спеціальності 6.030500 «Переклад» (в соавт. с Нікітіною І.В.) – Одеса, МГУ, 2012. - 56 с.
14. Морошану Л.І., Нікітіна І.В. Таблицы спряжения глаголов в латинском языке: Методическое пособие для студентов Международного гуманитарного университета. – Одесса, МГУ, 2013. – 36 с.
15. Петрова Г.В. Латинсько-український словотвірний словник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010.
16. Петрученко О. Латинско-русский словарь. – М., 1994.
17. Покровская З. А., Кацман Н. Л. Латинский язык: Учебник для вузов (упражнения, тексты с методическими рекомендациями по их анализу и переводу). - М.: Высшая школа, 1987. – 368 с.
18. Ревак Н. Г., Сулим В.Т. Латинська мова. - Львів: ЛПУ ім. Івана Франка, 2002 - 240 с.
19. Розенталь И. С., Соколов В.С. Учебник латинского языка: для юридических вузов и факультетов. - М.: НОРМА, 2000. – 319 с.

20. Скорина Л.П., Чуракова Л.П. Латинська мова для студентів-юристів. – Київ: Вища школа, 1995. – 255 с.
21. Тананушко К.А. Lingua Latina: Учебник латинского языка. - Минск: Харвест, 2012. - 385 с.
22. Тарасова А. М. Словарь латинских юридических фраз и терминов. Одесса: Юридическая литература, 2003. – 42 с.
23. Тарасова Г. М. Навчальний посібник з латинської мови для студентів юридичних інститутів та факультетів ОНІОА (Практ. курс). – Одеса: Юридична література, 2004. – 96 с.
24. Яковенко Н. М., Трипуз В. М. Латинська мова. - Київ: Вища школа, 1993. – 359 с.

Інформаційні ресурси

1. Зарембо О. С. Латинский язык: учебно-метод. пос. для иностранных студентов вузов, обучающихся по специальности «Русская филология» / О. С. Зарембо, О. Г. Прокопчук ; под ред. Г. И. Шевченко. - Минск : БГУ, 2011. - 170 с. – Режим доступа:
<http://prepod.nspu.ru/mod/resource/view.php?id=33605>
2. Риторика для Геренния. – Режим доступа:
https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%B4%D0%BB%D1%8F_%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%8F
14. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B2%D0%B0%D5%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80>

Навчальне видання

Бугрій Анастасія Станіславівна

Кафедра іноземної філології та перекладу

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ
ЛАТИНСЬКА МОВА

Формат 60×84/8. Ум. др. арк. 4

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського
50005, Дніпропетровська обл.,
м. Кривий Ріг, вул. Трамвайна, 16.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4929 від 07.07.2015 р.